

Universiteit
Leiden
The Netherlands

“Ik hebbe UE geschreeve”: Apocope en ellipsis en andere taalkundige ontdekkingen in 18e-eeuwse brieven

Kurt, Kâmile

Citation

Kurt, K. (2025). *“Ik hebbe UE geschreeve”: Apocope en ellipsis en andere taalkundige ontdekkingen in 18e-eeuwse brieven.*

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4209104>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

“Ik hebbe UE geschreeve”:

Apocope en ellipsis en andere taalkundige
ontdekkingen in 18e-eeuwse brieven

Masterscriptie
28 februari 2025

Naam: Kâmile Kurt
Onderwijsinstelling: Universiteit Leiden
Opleiding: Neerlandistiek
Begeleider: Prof. dr. Gijsbert Rutten
Tweede lezer: Dr. Brenda Assendelft

Inhoudsopgave

1	<i>Inleiding</i>	3
2	<i>Theoretisch kader</i>	5
2.1	Historische sociolinguïstiek.....	5
2.2	Historische context van werkwoordelijke variatie	7
2.2.1	<i>N</i> -apocope	7
2.2.2	Sjwa-apocope.....	8
2.2.3	Ellipsis	10
3	<i>Methodologie</i>	11
3.1	Onderzoeksopzet	11
3.2	Corpus en data	12
3.2.1	De scribenten	14
3.2.2	Autograaf.....	17
4	<i>Het onderzoek</i>	21
4.1	<i>N</i> -apocope.....	21
4.2	Sjwa-apocope.....	26
4.3	Ellipsis	28
4.4	De brieven van Schipper Lagas	33
4.4.1	Wie was Hendrik Lagas?	33
4.4.2	Het taalgebruik van Hendrik Lagas	35
5	<i>Analyse en discussie</i>	39
6	<i>Conclusie</i>	41
7	<i>Bronnen</i>	42
8	<i>Bijlagen</i>	44
8.1	Transcriptierichtlijnen	44
8.2	Metadata HGW221 Rotterdam.....	45
8.3	Voorbeeld Brief 236_HGW_221_479.....	46
8.4	Transcripties	47

1 Inleiding

De Nederlandse taal heeft door de eeuwen heen een rijke ontwikkeling doorgemaakt. Historische teksten vormen een waardevolle bron om deze taaldynamiek te bestuderen. Een bijzonder type tekst dat inzicht biedt in taalgebruik en variatie zijn brieven. Brieven zijn vaak sterk contextgebonden en weerspiegelen niet alleen de persoonlijke stijl van de schrijver, maar ook taalkundige ontwikkelingen. In deze studie worden brieven aan het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis te Leiden uit de 18e eeuw onderzocht.

Op de website van Leidse fondsen (z.d.) staat dat de Stichting Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis Leiden is ontstaan in 1316 als College van Heilige Geestmeesters, verbonden aan de Sint-Pietersparochie. De stichting zou tot het midden van de 20e eeuw de verantwoordelijkheid hebben gedragen voor onderdak, verzorging en opvoeding van (wees)kinderen uit Leiden en omgeving. De correspondentie met deze instelling omvat brieven van ouders en andere betrokkenen; veelal betreft het formele communicatie gericht aan de regenten. Deze brieven bieden een unieke blik op het taalgebruik van die periode, maar ook op de mate waarin schrijvers zich aan grammaticale normen hielden. In een tijd waarin de standaardisatie van het Nederlands nog in ontwikkeling was, tonen deze teksten de invloed van regionale en sociale taalvarianten. Deze brieven vormen niet alleen een waardevolle bron voor sociaalhistorisch onderzoek, maar bieden ook inzichten in de grammaticale kenmerken en variatie binnen het taalgebruik van de schrijvers.

Het doel van deze studie is om de kenmerken van werkwoorden in deze brieven systematisch in kaart te brengen en te analyseren. Door een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve methoden te hanteren, wordt onderzocht hoe consistent het werkwoordgebruik is en welke verschillen zichtbaar zijn tussen formulaire en niet-formulaire contexten. Een specifiek aspect dat centraal staat in dit onderzoek is de toepassing van apocope bij werkwoorduitgangen. Werkwoordvervoegingen kunnen sterk variëren, afhankelijk van factoren zoals de schrijfcontext, grammaticale tijd en persoonlijke stijl. Tegelijkertijd kunnen zij inzicht geven in de mate van consistentie, de grammaticale bewustheid van de schrijver en regionale invloeden binnen historische teksten. Daarbij zijn enkele fonologische en morfologische verschijnselen bijzonder relevant. Fenomenen zoals *n*-apocope (het weglaten van de slot-*n* in werkwoorden zoals *hebben* → *hebbe*) en sjwa-apocope (het weglaten van de eindklinker in vormen zoals *ik make* → *ik maak*) zijn relevant bij het analyseren van deze historische teksten. Deze varianten zijn indicatief voor zowel de invloed van informele

spreektaal op schriftelijke communicatie als voor bredere taalveranderingen die zich in de 18e eeuw voltrokken. Het onderzoek draagt bij aan een beter begrip van historische taalvariatie in geschreven teksten en biedt een basis voor vergelijkbare studies binnen de historische sociolinguïstiek.

Het taalgebruik in formele brieven wordt doorgaans gekenmerkt door meer gestandaardiseerde en precieze grammaticale structuren, terwijl informele communicatie vaker afwijkt van de norm. Dit onderscheid kan in de analyse van de brieven worden gebruikt om verschillen in toon en stijl in kaart te brengen.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

“Welke kenmerken vertoont het werkwoordgebruik in de Rotterdamse brieven aan het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis Leiden uit de 18e eeuw?”

Om deze vraag te beantwoorden, worden de volgende deelvragen behandeld:

1. In hoeverre komt *n*-apocope voor en in welke contexten wordt deze toegepast?
2. In hoeverre wordt de sjwa-apocope niet toegepast en in welke contexten komt dit voor?
3. In hoeverre wordt ellipsis toegepast in combinatie met het handhaven van de sjwa-apocope?

Met dit onderzoek wordt niet alleen bijgedragen aan de beschrijving van taalvariatie in de 18e eeuw, de resultaten van dit onderzoek zijn eveneens relevant voor het veld van de historische taalkunde, sociolinguïstiek en de bestudering van culturele communicatiepraktijken in het Vroegnieuwlands. Dit onderzoek draagt bij aan het begrip van de ontwikkeling van het Nederlands door een diepgaande analyse van werkwoorduitgangen en -voorkomens in 18e-eeuwse brieven. Het combineert sociolinguïstische inzichten met historische en corpusgebaseerde benaderingen om te begrijpen hoe taalgebruikers de standaardisering van het Nederlands hebben beïnvloed.

In het volgende hoofdstuk wordt eerst het theoretische kader geschetst, waarin aandacht wordt besteed aan eerdere studies over historische sociolinguïstiek en schriftelijke taalvariatie. Eveneens worden de begrippen apocope en ellipsis met voorbeelden toegelicht. Vervolgens wordt de methodologie in hoofdstuk 3 besproken, waarin het corpus en de scribenten worden omschreven. In hoofdstuk 4 wordt het onderzoek besproken waarbij gebruik wordt gemaakt van de transcripties van de brieven en de taalanalysetool AntConc om linguïstische kenmerken

te annoteren. In hoofdstuk 5 worden de resultaten van de analyse gepresenteerd in relatie tot de hoofd- en deelvragen, met een afsluitende discussie over de bevindingen en de hieruit voortvloeiende aanbevelingen. De slotconclusie wordt besproken in hoofdstuk 6.

2 Theoretisch kader

2.1 Historische sociolinguïstiek

De historische sociolinguïstiek integreert inzichten uit de sociolinguïstiek met methoden uit de historische taalkunde en gaat daarmee verder dan het beschrijven van taalveranderingen in het verleden. Door archiefbronnen, brieven en andere historische documenten te bestuderen, krijgen we zicht op de invloed van factoren als sociale klasse, gender, regio en netwerken bij het ontstaan en de verspreiding van nieuwe taalvormen. Een belangrijke naam binnen de historische sociolinguïstiek is die van Labov. Hij heeft niet alleen aangetoond dat sociolinguïstische factoren een cruciale rol spelen bij taalverandering, maar hij onderscheidde ook tussen veranderingen die bewust worden ingevoerd door sociaal dominante groepen *change from above* – bijvoorbeeld door het opleggen van taalregels – en veranderingen die onbewust plaatsvinden of hun oorsprong vinden in minder dominante sociale lagen *change from below* (Labov, 1991: 123).

Een van de meest grootschalige acties om veel historisch materiaal van verschillende taalgebruikers te onderzoeken, is het *Brieven als Buit*-project. Dit project is voortgekomen uit de oratie van Van der Wal (2006), waarin zij haar voornemen aangaf om het privébriefvenmateriaal in de *Sailing Letters*-collectie beschikbaar te maken voor taalkundig en interdisciplinair onderzoek. Het epistolaire teksttype is bij uitstek geschikt voor het bestuderen van de taalgeschiedenis *from below* vanwege de informele en alledaagse aard van het taalgebruik. Brieven tonen een breed scala aan taalvariëaties, aangezien zij door mensen uit diverse sociale klassen en regio's zijn geschreven, wat bijdraagt aan het begrip van de dynamiek en diversiteit van de taal in een bepaalde periode.

De authenticiteit van brieven, die vaak spontaan en minder bewerkt zijn dan andere tekstsoorten, biedt een ongefilterd beeld van het historische taalgebruik. De beschikbaarheid van een groot aantal historische brieven, zoals de *Sailing Letters*-collectie, vormt een rijke bron voor taalkundig onderzoek, waardoor brieven een unieke en waardevolle bron zijn voor het bestuderen van de taalgeschiedenis. Het beschikbaar maken van de *Sailing Letters*-collectie heeft geleid tot diverse publicaties, zoals Nobels (2013), Simons (2013) en Rutten & Van der Wal (2014). De historische sociolinguïstische benadering, zoals in deze publicaties is toegepast, biedt een kader om variatie in taalgebruik te verklaren door deze te koppelen aan factoren zoals

sociale klasse, regio en register. Vanuit een historisch perspectief biedt dit onderzoek inzicht in de dynamiek van taalverandering.

Fenomenen zoals *n*-apocope en sjwa-apocope worden vaak gezien als voorlopers van modernisering en standaardisering in het Nederlands. De variatie binnen deze verschijnselen kan inzicht geven in de processen die hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van de huidige standaardtaal. Door digitale tools zoals AntConc te gebruiken, wordt het mogelijk om de werkwoordvervoegingen en -voorkomens systematisch te annoteren en te analyseren. Dit sluit aan bij recente ontwikkelingen in de corpuslinguïstiek, waar informele en minder gestandaardiseerde teksten steeds beter benut worden.

Volgens Van Dale (z.d.) is een egodocument een document over persoonlijke gebeurtenissen en levenservaringen, zoals een brief of dagboek. De bedenker, de Nederlandse historicus Jacques Presser, heeft de term *egodocument* in 1955 geïntroduceerd en beschreef het als documenten waarin een ego zich bewust of onbewust onthult of verbergt (Dekker, 2002). Hij benadrukte het belang van deze documenten voor historisch onderzoek. In tegenstelling tot formele teksten, zoals wetenschappelijke artikelen of officiële documenten en literaire stukken, weerspiegelen egodocumenten het alledaagse taalgebruik van mensen. Hierdoor kunnen we patronen in taalgebruik ontdekken die anders verborgen zouden blijven.

Door te analyseren hoe taal werd gebruikt in verschillende sociale situaties, kunnen we meer leren over sociale hiërarchieën, identiteit en culturele normen. Egodocumenten kunnen ons ook helpen om taalvariatie in de tijd en tussen verschillende regio's en sociale groepen te onderzoeken. Dit kan bijvoorbeeld gaan om dialectverschillen, veranderingen in grammatica of de invloed van andere talen. Het apocoperen van de slot-*n* of het weglaten van het subject in taalgebruik hangt vaak samen met de sociale en stilistische context. Informele brieven tussen familieleden of bekenden bevatten doorgaans meer afwijkingen van de standaard dan formele brieven aan instellingen zoals het weeshuis. Dit onderzoek kijkt naar hoe deze contextuele verschillen zich manifesteren in de voorkomens van werkwoorden. Gezien het corpus grotendeels formele brieven gericht aan de regenten bevat, zal er gekeken worden of de contexten formulair of niet-formulair zijn.

Simons (2009) geeft in haar artikel aan dat 18e-eeuwse brieven doorgaans in vier delen werden ingedeeld: het begin (exordium), de aanleiding, het vertoog en het slot. Om aan deze conventies te kunnen voldoen, maakten mensen veelal gebruik van 'brievenboekjes'. Dit waren handleidingen die richtlijnen boden voor het schrijven van brieven en die voorbeeldbrieven met diverse begin- en slotformules bevatten. Rutten en Van der Wal (2014: 79) geven aan dat zowel de inleiding als het slot een sterk formulematig karakter vertonen en bestaan grotendeels uit

vaste zinnen die onafhankelijk van de context gebruikt kunnen worden, zoals de volgende zin van Aagje Luijtsen uit het artikel van Simons (2009: 184): ‘*Uw edele missieve van den 14 Julij is mijn een dinsdagsavons ter hand gekoom[en]*’. En voor het slot ‘*Hier meede afbreeke en bleijve*’. Deze en andere formules van Aagje vergelijkt Simons met standaard formules in verschillende brievenboekjes. Briefschrijvers in de 18e eeuw maakten veelvuldig gebruik van dergelijke vaste formules om hun teksten te structureren en hun ervaringen goed te verwoorden. Dit was vooral belangrijk voor mensen die weinig ervaring hadden met schrijven (Rutten & Van de Wal, 2014: 127).

2.2 Historische context van werkwoordelijke variatie

In de 18e eeuw bevond het Nederlands zich in een fase van ontwikkeling en gedeeltelijke standaardisatie. Brieven uit deze periode, zoals die gericht aan het Heilige Geest Weeshuis, zijn waardevolle bronnen om werkwoordelijke ontwikkelingen te onderzoeken. Deze teksten geven inzicht in de dagelijkse taalpraktijken en vormen een spiegel van de sociale en regionale taalvariatie.

De kenmerken die centraal staan in dit onderzoek zoals *n*-apocope, het niet toepassen van de sjwa-apocope en ellipsis, weerspiegelen het taalgebruik in die periode en de invloed van regionale taalnormen.

2.2.1 *N*-apocope

De afslijting van onbeklemtoonde slotsyllaben is een kenmerk in de ontwikkeling van het Nederlands. De *n*-apocope is het weglaten van de slot-*n* in werkwoordsvormen en het meervoud van zelfstandige naamwoorden. Bijvoorbeeld *lope* [lopə] in plaats van *lopen* bij de meervoudsvorm en infinitief bij werkwoorden. Bij zelfstandig naamwoorden is het ook terug te zien bij de meervoudsvorm zoals *kindere* [kindərə] in plaats van *kinderen*. Dit fenomeen werd vaak aangetroffen in informele contexten en kan worden gezien als een aanwijzing voor de gesproken taal in schriftelijke vorm. Volgens Simons (2013: 229) fungeert *n*-apocope als een marker van informele registers en regionale taalnormen. Het gebruik van *n*-apocope in verschillende contexten kan sociale en stilistische factoren weerspiegelen.

In dit onderzoek is *n*-apocope bij werkwoorden geanalyseerd. Hoewel er bij veel naamwoorden zichtbaar sprake was van *n*-apocope, is dit niet in de analyse meegenomen, omdat naamwoorden niet het onderwerp zijn van dit onderzoek. Hoewel de geschreven werkwoordsvorm de slot-*n* vaak behield, werd de uitspraak beïnvloed door deze ontwikkeling. De slot-*n* werd steeds minder uitgesproken. In bepaalde gevallen, zoals bij *geven-en-neme*,

bleef de *-n* wel behouden om een onaangename klankverbinding te voorkomen. De *n*-apocope bij werkwoordstammen, zoals in *ik teke* in plaats van *ik teken*, kwam minder vaak voor. Dit kan te maken hebben met het feit dat in andere vormen van het werkwoord de *-n* wel aanwezig was bijvoorbeeld *jij tekent* (Van Bree, 2016: 217).

In de Nederduitsche Spraekkunst van Moonen (1706: 152) zijn overzichten van werkwoordelijke vervoegingen weergegeven. Aangezien *hebben* een veel voorkomend werkwoord is, zal ik een deel van het overzicht hieronder weergeven (zie Afbeelding 2.1).

	<i>Aentoonende Wyze</i> <i>Tegenwoordige Tyt</i>	<i>Aentoonende Wyze</i> <i>Onvolmaekte</i> <i>Verleden Tyt</i>	<i>Aentoonende Wyze</i> <i>Volmaekte</i> <i>Ganschverleeden Tyt</i>	<i>Aanvoegende Wyze</i> <i>Onvolmaekte</i> <i>Verleeden Tyt</i>
<i>Ik</i>	Hebbe	Hadde	Hebbe Gehadt	Hadde
<i>Gy</i>	Hebt	Hadt	Hebt Gehadt	Hadt
<i>Hy, Zy, Het</i>	Heeft	Had	Heeft Gehadt	Hadde
<i>Wy</i>	Hebben	Hadden	Hebben Gehadt	Hadden
<i>Gy</i>	Hebt	Hadt	Hebt Gehadt	Hadt
<i>Zy</i>	Hebben	Hadden	Hebben Gehadt	Hadden

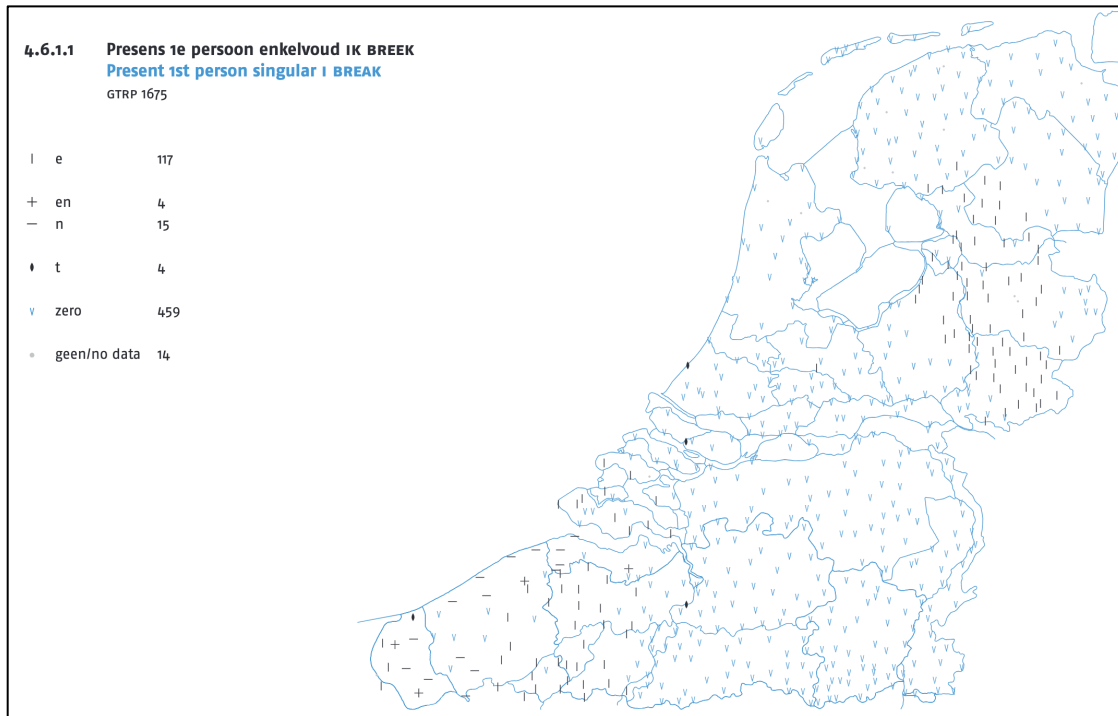
Afbeelding 2.1: Overzicht van de vervoeging van *hebben* in diverse tijden. Overgenomen uit Nederduitsche Spraekkunst (p. 152) door A. Moonen, 1706, Francois Halma, Amsterdam

2.2.2 Sjwa-apocope

De sjwa-apocope heeft een belangrijke rol gespeeld in de vorming van het Standaardnederlands. Historisch gezien waren niet-geapocopeerde vormen gebruikelijk in de 16e eeuw, maar in de 17e eeuw met de opkomst van het Hollands en de invloed van taalkundigen, werd de sjwa-apocope steeds meer de norm (Van den Toorn et al., 1997: 286). Volgens Van der Sijs (2006: 58) wordt het begin van het Middelnederlands gekenmerkt door de reductie van onbeklemtoonde klinkers. Een daarvan is de sjwa-apocope, een taalkundig proces waarbij de sjwa [ə], vaak aan het einde van een woord of lettergreep verdwijnt. Volgens Van den Toorn et al. (1997: 285) wordt dit in vaktermen ‘de apocope van de auslautende sjwa’ genoemd. Dit proces heeft geleid tot de vereenvoudiging van veel woorden.

Deflexie, het afzwakken van grammaticale uitgangen, was een langdurige ontwikkeling in alle Indo-Europese talen (Van den Toorn et al., 1997: 285) en (Van Bree, 2020: 65). In het Middelnederlands kwam de sjwa nog veelvuldig voor aan het einde van woorden, maar zette de sjwa-apocope zich in de Vroegnieuw nederlandse periode steeds verder door (Mooijaart en Van der Wal, 2011: 30). In de 18e eeuw was het proces van sjwa-apocope al behoorlijk

gevorderd. In veel geschreven teksten was de sjwa al verdwenen, maar er waren nog steeds regionale verschillen en individuele variaties. Het proces van sjwa-apocope begon in Holland en Utrecht en verspreidde zich eerst in de stedelijke gebieden en vervolgens naar andere regio's (Simons, 2013: 161).

Afbeelding 2.1: Dialectsituatie voor de eerste persoon enkelvoud van het werkwoord breken. Overgenomen uit de *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten, MAND deel II*, p.50 kaart 4.6.1.1, Goeman et al. (2008)

Op Afbeelding 2.1 is de dialectsituatie voor de eerste persoon enkelvoud van het werkwoord *breken* weergegeven. Op de kaart is te zien dat er regio's zijn waar nog de slot-*e* wordt aangetroffen. Het gaat om delen van Zeeland, West-Vlaanderen, Gelderland, Drenthe en Overijssel. Er kan dus gezegd worden dat de apocopering van de sjwa nog niet voltooid is (Simons, 2013: 161).

Volgens Van Bree (2016: 215) werd de ontwikkeling van de Nederlandse werkwoordvervoeging beïnvloed door het streven naar duidelijkheid, maar waren er wel morfologische belemmeringen. Om bijvoorbeeld verwarring tussen de verleden tijd van zwakke werkwoorden en de tegenwoordige tijd te voorkomen, zijn bepaalde vormen, zoals *leefde* en *maakte*, niet geapocopeerd. De sjwa is hier behouden gebleven om het verschil met *leeft* en *maakt* duidelijk te maken. In gevallen waar geen verwarring dreigde, zoals bij *wiste*, is de sjwa wel geapocopeerd.

Het niet toepassen van sjwa-apocope, waarbij de slot-*e* behouden blijft (bijvoorbeeld *ik make* in plaats van *ik maak*), kan zowel wijzen op formele of regionale taalgewoontes als op

een oudere taalvorm. Van de Voorde (2022) benadrukt dat de keuze voor of tegen sjwa-apocope sterk kan worden beïnvloed door de sociale status van de schrijver en de mate van formalisering van de tekst. Volgens Simons (2013: 177) is formulair taalgebruik typerend voor het briefgenre en een kenmerk van dit taalgebruik is dat de woordkeus en zinsvolgorde veelal vastliggen door het gebruik van standaardzinnen. Vaak gaat dit gepaard met oudere taalvormen, zoals de niet-geapocopeerde vorm van werkwoorden bij de eerste persoon enkelvoud. Simons (2013: 179) concludeert dat de sjwa-uitgang langer heeft kunnen voortbestaan in een formulaire omgeving, doordat formuleringen gemakkelijker te onthouden zijn en de scribenten waarschijnlijk bewust de sjwa-uitgang in stand hielden om stilistische variatie aan te kunnen brengen.

Van Bree (1987: 91) zegt eveneens dat brieven uit de 18e eeuw (circa 1780) laten zien dat de hogere sociale klasse de sjwa-uitgang langer behield dan de lagere klasse en dat deze uitgang ook relatief standvastig in formeel taalgebruik bleef, zoals bij de opening van een brief en in zinnen waarin *ik* ontbrak. Daarnaast blijkt dat vrouwelijke briefschrijvers uit Zuid-Holland en Zeeland de sjwa-uitgang vaker gebruikten dan mannelijke schrijvers, wat erop wijst dat vrouwen minder ver gevorderd waren in deze taalverandering.

2.2.3 Ellipsis

In het moderne Nederlands is er sprake van subjectverplichting, terwijl het Gotisch een prodroptaal was. In het Nederlands heeft *regent* zelfs een leeg onderwerp gekregen: *het regent*, en fungeert *er* als plaatsaanduidend onderwerp in zinnen als er wordt gedanst (Van Bree, 2020: 63). Ondanks dat het Nederlands een sterke subjectverplichting heeft, komt er in het dagelijks taalgebruik ellipsis voor.

Dit is een ander kenmerk dat vaak voorkomt in correspondentie. Ellipsis is het weglaten van grammaticale elementen zoals het onderwerp. Volgens Mooijaart en Van der Wal (2011: 99) wordt met name in brieven *ik* vaak weggelaten en geven zijn het volgende voorbeeld: '*daer komende sagh gheen brandt.*' Zij zeggen dat wanneer het onderwerp ontbreekt en het niet eerder in een nevenschiktelijke zin staat maar wel uit de context is te halen, er sprake is van ellipsis. Soms kan het lijken dat het om ellipsis gaat, maar gaat het eigenlijk om een samentrekking. In het Vroegnieuwlands waren samentrekkingen geoorloofd die volgens de huidige taalnormen niet meer gelden en zijn de regels voor samentrekkingen grotendeels in de 18e eeuw gevormd (Mooijaart en Van der Wal, 2011: 98). Voor dit onderzoek wordt het ontbreken van het onderwerp bij een samentrekking tot ellipsis toegerekend.

Volgens Ten Kate (in Simons, 2013, p. 181) verklaart het weglaten van de eerste persoon enkelvoud als onderwerp in combinatie met een sjwa-uitgang typisch taalgebruik voor

een koopman die beknopt wil schrijven. Typerend voor het genre brieven zijn zowel ellipsis als formulair taalgebruik (Simons, 2013: 176). Rutten en Vosters (in voorbereiding) geven aan dat linguïstische kenmerken de neiging hebben om samen voor te komen, het zogenaamde *co-occurrence*. Dit geldt mogelijk voor het niet toepassen van de sjwa-apocope en ellipsis. Hoewel deze linguïstische kenmerken niet tot dezelfde discipline behoren – de sjwa-apocope is een morfologisch verschijnsel en ellipsis is een syntactisch verschijnsel – komen deze kenmerken vooral samen voor in formulair taalgebruik in het briefgenre.

3 Methodologie

3.1 Onderzoeksopzet

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de context waarin *n*-apocope, het niet toepassen van de sjwa-apocope en ellipsis voorkomen. Door het inzetten van digitale tekstanalyse en handmatige interpretatie worden zowel kwantitatieve trends als kwalitatieve nuances onderzocht, wat leidt tot een diepgaande beschrijving van deze verschijnselen.

De kwantitatieve component richt zich op de aanwezige patronen en frequenties binnen de brieven. De transcripten worden opgenomen in AntConc. Dit is een computerapplicatie die speciaal is ontworpen voor het analyseren van grote hoeveelheden teksten en wordt veel gebruikt bij het vinden van patronen in taalgebruik. Met behulp van AntConc kunnen gemakkelijk concordanties worden gemaakt zodat zichtbaar wordt in welke context bepaalde woorden zijn gebruikt. Daarnaast kunnen woordfrequenties worden berekend en collocaties worden gevonden. De resultaten van AntConc worden omgezet naar Excel. Hierin kunnen de gevonden patronen en woordfrequenties verder worden geanalyseerd door middel van annotatie en codering binnen een annotatieschema.

Door het gebruik van een annotatieschema wordt het proces van data-analyse aanzienlijk objectiever, doordat subjectieve interpretaties zoveel mogelijk worden beperkt. De gegevens kunnen gekwantificeerd worden door deze te coderen, wat statistische analyses mogelijk maakt en de betrouwbaarheid van de conclusies vergroot. Daarnaast zorgt annotatie voor een systematische benadering van de data, waardoor een volledig beeld wordt verkregen. Het annotatieschema zelf maakt het onderzoek transparant, omdat er inzicht is in welke criteria zijn gebruikt om de data te coderen en zo kan de validiteit van de resultaten worden beoordeeld.

De kwalitatieve analyse richt zich op de contexten waarin *n*-apocope, sjwa-apocope en ellipsis optreden. Individuele zinnen uit de brieven worden geselecteerd op basis van opvallende patronen die in AntConc naar voren komen. Deze zinnen worden nauwkeurig

geïnterpreteerd en vergeleken met de grammaticale normen en taalveranderingen van de 18e eeuw.

Door de kwantitatieve en kwalitatieve bevindingen te combineren, biedt dit onderzoek een beeld van de linguïstische variaties in de brieven. De statistische trends uit de kwantitatieve analyse worden gestructureerd met voorbeelden en interpretaties uit de kwalitatieve benadering. Zo wordt niet alleen de frequentie van deze verschijnselen geïdentificeerd, maar ook hun functionele betekenis in de context van 18e-eeuwse correspondentie.

3.2 Corpus en data

Het onderzoek richt zich op een corpus van brieven geschreven in de 18e eeuw aan het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis Leiden. Deze brieven vormen een waardevolle bron voor de studie van taalkundige verschijnselen en taalvariatie in een tijd waarin het Nederlands nog niet volledig gestandaardiseerd was. Door de combinatie van formulaire en niet-formulaire contexten bieden deze teksten een uniek inzicht in de ontwikkeling van de standaardisering en regionale of sociale taalvarianten.

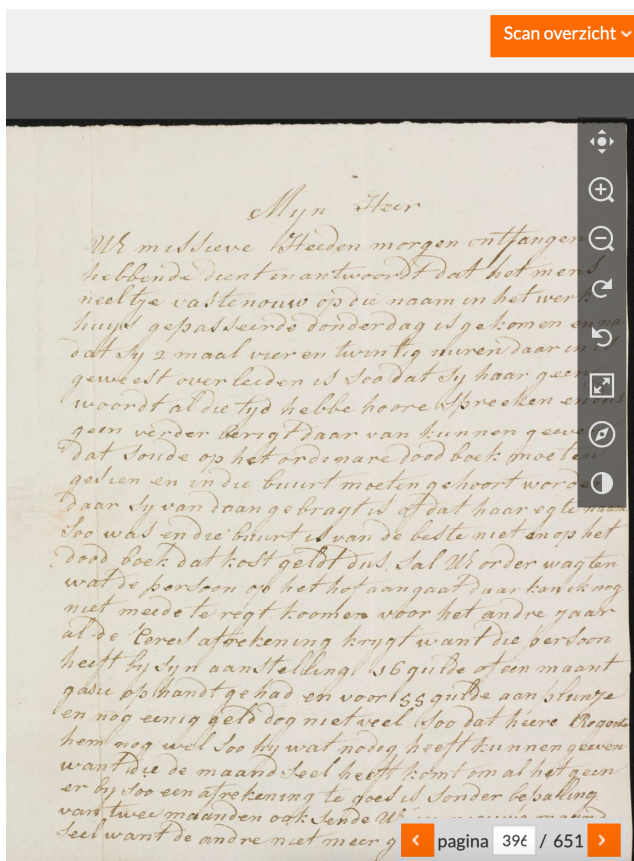
De Stichting Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis Leiden is ontstaan in 1316 als het College van Heilige Geestmeesters, dat verbonden was aan de Sint-Pietersparochie (Leidse fondsen, 2024). De stichting was verantwoordelijk tot halverwege de 20e eeuw voor het bieden van onderdak, verzorging en opvoeding aan (wees)kinderen uit Leiden en omgeving. De correspondentie met het Heilige Geest Weeshuis uit de 18e eeuw biedt een rijke bron voor taalkundig onderzoek. De schrijvers van deze brieven zijn erg divers: van wezen tot soldaten, van schippers tot behulpzame burgers. Deze brieven bieden niet alleen een waardevolle inkijk in de dagelijkse omgangstaal van die tijd, maar geven ook inzicht in de mate waarin de schrijvers zich hielden aan de toenmalige grammaticale normen. Hierdoor kunnen we zowel sociale als contextuele invloeden in kaart brengen alsook grammaticale patronen.

De brieven dateren uit de 18e eeuw, een periode waarin de standaardisatie van het Nederlands in opkomst was, maar nog niet uniform werd toegepast. Dit maakt het corpus geschikt voor het onderzoeken van taalkundige variaties. Omdat de teksten niet zijn gestandaardiseerd, geven ze een realistisch beeld van het taalgebruik en de schrijfstijl van die tijd. Ze bevatten zowel regionale invloeden als sporen van sociale variatie. Het corpus omvat een verzameling brieven die varieert in stijl en doel, van persoonlijke correspondentie tot formele verzoeken aan de regenten van het weeshuis. Deze variatie maakt het mogelijk om de verschillen in taalgebruik te analyseren.

De primaire bronnen, de egodocumenten, bestaan uit 18e-eeuwse brieven gericht aan het Heilige Geest Weeshuis in Leiden. Deze brieven zijn verzameld uit dossier 221 van het digitale archief Erfgoed Leiden (2024). Vanuit de metadata van dossier HGW221 die is opgesteld door Gijsbert Rutten, is een selectie gemaakt van de brieven uit Rotterdam. De geselecteerde brieven zijn zorgvuldig gelezen en getranscribeerd om taalkundige analyse mogelijk te maken. In bijlage 1 is de metadata van het corpus terug te zien. Hierin zijn opgenomen: het briefnummer, het dossier (HGW 221), het fotonummer dat correspondeert met het nummer op de site van het archief van Erfgoed Leiden, de plaats van schrijven, de datum, de afzender, het beroep of de rol van de afzender, de geadresseerde, een korte omschrijving van de inhoud, of de afzender een autograaf is of niet, het aantal woorden en in de laatste kolom van wie de transcriptie is.

code	omschrijving
Brief_194	het nummer van de brief
HGW	de naam van het archief (Heilige Geest Weeshuis)
221	het dossiernummer
396-397	de nummers van de scans/digitale foto's

Tabel 3.1: Weergave informatie van bestandsnaamBrief_194_HGW_221_396-397

Afbeelding 2.1: Digitale scan van brief 194 overgenomen uit het digitale archief Erfgoed Leiden

Het gehele corpus bestaat uit 40 brieven, geschreven door 20 scribenten. In totaal bevat het corpus 6294 woorden en de gemiddelde brieflengte is 157 woorden. Onder de scribenten bevindt zich slechts één vrouw, de schrijfster van brief 236 Peternelle Kuijm. Doordat het aantal mannen en vrouwen niet in verhouding is, wordt gender niet als variabele meegenomen in het onderzoek.

Om bewerking in AntConc mogelijk te maken, zijn de transcripties in Teksteditor als platte tekst verwerkt. De bestanden zijn vervolgens opgeslagen volgens vaste richtlijnen, waarbij in de bestandsnamen briefgegevens zijn opgenomen zodat ze corresponderen met de digitale foto's van het Archief Leiden (afbeelding 2.1). De brieven zijn willekeurig genummerd; er is dus geen sprake van een specifieke opbouw of structuur bij het toekennen van de nummers.

3.2.1 De scribenten

Soms zijn de namen van de briefschrijvers moeilijk te lezen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de schrijver van de brieven 275 en 276 en de schrijver van brief 293. In zo'n geval is het raadzaam om stadsarchieven te raadplegen. Omdat het niet helemaal zeker was of de naam van de eerste briefschrijver goed was getranscribeerd, was het nodig om het Stadsarchief Rotterdam te raadplegen. Aanvankelijk was de naam als Getelink getranscribeerd. Zoals in afbeelding 3.1 te zien is, is de signatuur van de schrijver in beide brieven moeilijk te lezen.

Afbeelding 3.1: De handtekening op de brieven 275 en 276.

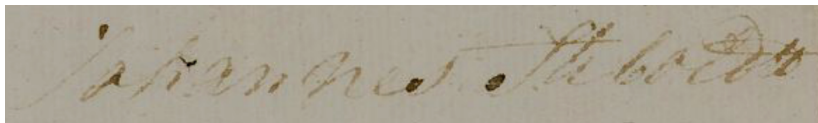
Beide brieven zijn in het jaar 1783 geschreven. De briefschrijver moet dus ergens tussen 1730 en 1830 hebben geleefd. Na een digitale speurtocht in het Stadsarchief Rotterdam lijkt het zeer waarschijnlijk dat de briefschrijver Jan Antonij Vink moet zijn. Met deze naam in het geheugen zijn de letters J en A als voorletters te onderscheiden in de handtekening. Vervolgens komt de achternaam Vink duidelijk in beeld. Volgens het Stadsarchief Rotterdam is Jan Antonij Vink op 5 juni 1802 overleden. Verder stond er op de site dat hij substituut en waterschout was.

Volgens Van Dale (z.d.) is een waterschout “een rijksambtenaar die de orde onder zee-
lieden in de havens handhaaft en onder andere belast is met het toezicht op de monstering van
scheepsbemanningen”. Volgens WNT (z.d.) is een waterschout “een overheidspersoon die in

een stad aan het hoofd van het gerecht en de politie stond”. Dit maakt het aannemelijk dat hij dezelfde persoon moet zijn geweest als de schrijver van de brieven 275 en 276, want in deze brieven komt duidelijk naar voren dat de briefschrijver een leidinggevende functie in de haven van Rotterdam had. Zinnen (1) en (2) onderbouwen deze gedachte.

- (1) dat de vier Jongens gisteren hier Eder te Rug gekomen Zyn ik hebben gezorgt dezelve direct na boort moeste gaan om het dezerteren te beletten.
- (2) De Vier Jongens in uwe Missive van gisteren genoemd hebben Zich geen gageert om te Haren by de Admiraliteit alhier op de kotte de Windhont Lieuten. F. GovenS.

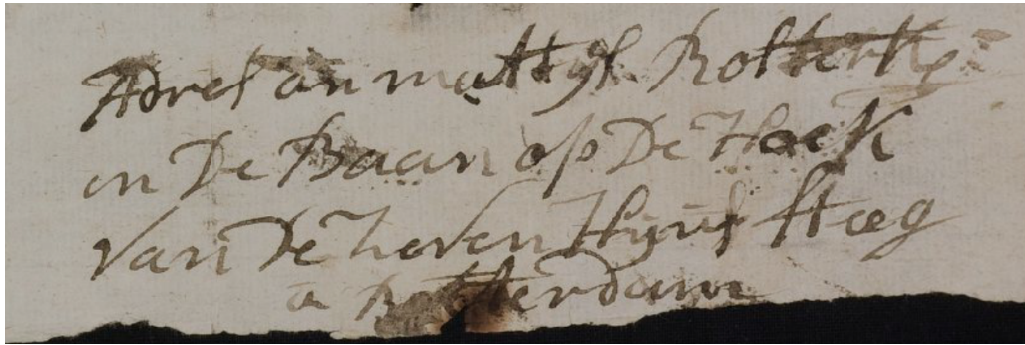
De achternaam van de schrijver van brief 293, geschreven in 1765, is op dezelfde wijze vastgesteld. Aanvankelijk is de naam als Johannes Stibbedt getranscribeerd. Zoals in afbeelding 3.2 te zien is, is de achternaam vooral moeilijk te lezen.

Afbeelding 3.2: Ondertekening van brief 293

Hoogstwaarschijnlijk gaat het om Joannes Stibolt. Volgens het Stadsarchief Rotterdam woonde hij in 1765 in Rotterdam. Helaas is er niet meer over hem bekend dat van belang is voor het onderzoek. In de transcriptie en metadata wordt zijn naam gespeld zoals het in brief 293 voorkomt: Johannes Stiboldt.

Ook de achternaam van de schrijver van brief 235 is gecorrigeerd aan de hand van gevonden informatie op het Stadsarchief Rotterdam. Aanvankelijk werd de naam als Rostkerke getranscribeerd. Na raadpleging van het archief kan er met zekerheid worden gezegd dat het om Matthijs Rosterk gaat. Op afbeelding 3.3 is te lezen, dat de scribent zijn adresgegevens onderaan de brief heeft genoteerd: “de Baan op de hoek van de Zevenhuys Steeg te Rotterdam”.

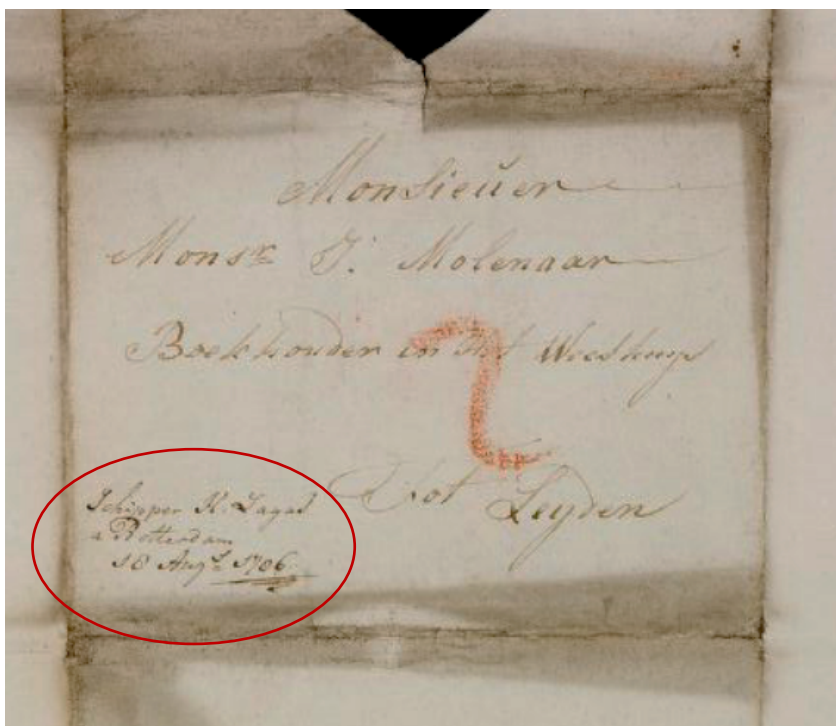

Afbeelding 3.3: De naam en het adres van Matthijs Rosterk onderaan brief 235.

In de trouwakte van 4 februari 1783 is te lezen dat Matthijs Rosterk in de Baan woont en dat bij zijn de bruid, Gerritje van Velze, als woonplaats Zevenhuissteeg is vermeld. Mogelijk was de scribent 35 jaar toen hij de brief schreef.

Af en toe komen we dankzij toegevoegde notities achter waardevolle informatie. Zo was het beroep van H. Lagas niet bekend, terwijl hij als briefschrijver erg productief was geweest. In paragraaf 3.2.3 is hier meer over te lezen. Hoe meer er over deze scribent bekend is, hoe waardevoller dit is voor het onderzoek.

Onder de adressering van brief 191 zijn de afzender en de verzenddatum genoteerd, zie afbeelding 3.4. Wat dit waardevol maakt, is dat ook het beroep van de afzender is genoteerd, namelijk schipper. Het is niet duidelijk wie deze notities heeft toegevoegd; het kan de briefschrijver zijn, maar ook iemand van de postdienst of van het weeshuis.

Afbeelding 3.4: Adressering brief 191 met een toegevoegde notitie over Schipper Lagas

Met deze kennis ontstaat er een duidelijker beeld van de scribent en zijn achtergrond, waardoor de context van de brieven inzichtelijker wordt. Het wordt aannemelijk om te zeggen dat H. Lagas hoogstwaarschijnlijk de brieven zelf heeft geschreven, omdat schippers in de 18e eeuw tot de hoge officieren werden gerekend (<https://www.vocsite.nl/geschiedenis/functies/>).

In het archief zijn meerdere brieven van Hendrik Lagas terug te vinden. Deze scribent onderhield intensief contact met de regenten van het weeshuis. In totaal gaat het om 17 brieven, wat neerkomt op 42,5% van het volledige corpus. Indien al zijn brieven zouden worden opgenomen, zou dit de data disproportioneel beïnvloeden en leiden tot een onevenwichtig corpus. Daarom is ervoor gekozen om een aantal brieven van Hendrik Lagas in het huidige corpus op te nemen.

Bij deze selectie is gekeken naar de gemiddelde brieflengte, welke 157 woorden betreft. Uiteindelijk zijn de brieven 184, 187 en 192 in het corpus behouden, want dit zijn de langere brieven van de scribent, respectievelijk 149, 153 en 163 woorden. De gemiddelde brieflengte van Lagas' brieven is 112 woorden.

De 17 brieven van Lagas dateren van 1769 tot en met 1791. Omdat het om een lange periode en meerdere brieven gaat, is het interessant om deze brieven ook afzonderlijk te analyseren. Mogelijk zijn er ontwikkelingen in het taalgebruik en het schrijfgedrag van de scribent te ontdekken. Het is aannemelijk dat de scribent ook brieven ontving van de regenten. Deze briefwisseling zou een positief effect kunnen hebben gehad op de schrijfvaardigheid van Hendrik Lagas.

3.2.2 Autograaf

In de meeste gevallen is het niet vast te stellen of de schrijver van de brief ook daadwerkelijk de brief zelf heeft geschreven. Volgens Kuijpers (1997) was het in de vroegmoderne tijd gebruikelijk dat kinderen op school eerst leerden lezen voordat ze aan het schrijven begonnen. De hoge kosten van schrijfgerei en de intensieve begeleiding die nodig was voor schrijfonderwijs waren hier de belangrijkste redenen voor. Men dacht dat het efficiënter was om te wachten met schrijfonderwijs tot kinderen al wat ouder waren en konden lezen. Omdat het schoolgeld voor schrijfonderwijs vaak hoger was, stopten veel kinderen met school om te gaan werken of een vak te leren, nadat ze hadden leren lezen.

Ondanks dat er geen exacte cijfers zijn over het aantal mensen dat kon lezen en schrijven, kunnen we wel concluderen dat meer mensen konden lezen dan schrijven. Historici gebruiken vaak het aantal mensen dat een huwelijksakte kon ondertekenen als maatstaf om het

alfabetiseringsniveau van een bepaalde periode vast te stellen (Kuijpers, 1997). Hoewel dit een handige methode lijkt, zijn er ook nadelen. Het is namelijk niet altijd duidelijk wat een handtekening precies betekent voor iemands lees- en schrijfvaardigheid. Daarnaast kunnen de gegevens die op deze manier verzameld worden soms een vertekend beeld geven van de werkelijkheid.

De enige uitgebreide gegevens over het alfabetiseringsniveau in de Noordelijke Nederlanden in de vroegmoderne tijd komen uit een onderzoek naar Amsterdam. Volgens dat onderzoek was in 1700 het alfabetiseringsniveau bij mannen die de huwelijksakte ondertekenden 73% en bij vrouwen 50,5% (Kuijpers, 1997). Tabel 3.2 laat zien dat het alfabetiseringsniveau in Rotterdam redelijk hoog is. Volgens Dodde (1991: 108) weerspiegelen de relatief hoge scores de resultaten van een onderwijsproces dat tussen 1600 en 1800 op Nederlandse scholen plaatsvond. Ondanks het feit dat er in de 18e eeuw geen leerplicht bestond, werd het onderwijs wel goed gevolgd. De armen die bedeed werden door verschillende kerken waren verplicht om hun kinderen naar de armenschool te sturen (Dodde, 1991: 107).

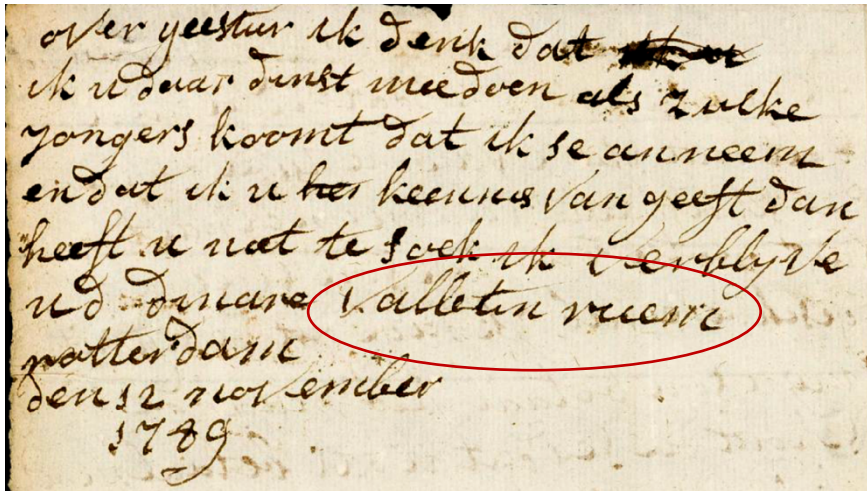
jaar	Rotterdam		Delft		Leiden	
	bruiden	bruidegoms	bruiden	bruidegoms	bruiden	bruidegoms
1600-1625	49%	70%	38%	66%	39%	70%
1701-1725	55%	77%	50%	73%	53%	75%
1776-1800	75%	92%	76%	91%	56%	80%

Tabel 3.2: Alfabetisme in percentages onder in Amsterdam getrouwde bruiden en bruidegoms gedurende de periode van 1600 tot 1800. Overgenomen uit *...tot der kinderen selfs proffijt, een geschiedenis van het onderwijs te Rotterdam* (p. 108) door N.L. Dodde, 1991, SDU uitgeverij.

Volgens Simons (2013: 39) waren de epistolaire vaardigheden van de briefschrijvers uit die tijd goed ontwikkeld. Zij waren bedreven in het hanteren van de briefconventies, zoals het gebruik van aanhef, afsluiting en specifieke formules. Deze kennis werd verworven door middel van onderwijs, want kinderen die goed konden schrijven werd ook het schrijven van brieven geleerd. Dit deden ze met behulp van voorbeeldbrieven in ‘brievenboekjes’.

Omdat er niet met zekerheid vastgesteld kan worden of er sprake is van een autograaf, wordt er alleen een notitie toegevoegd bij de kolom autograaf wanneer het duidelijk is of de brief daadwerkelijk door de afzender zelf is geschreven of dat de brief gedicteerd is. In de andere gevallen wordt dit veld leeggelaten. Opmerkelijk in dit opzicht is brief 237, want deze is namelijk ondertekend met twee namen: Valentein Ruijm en Jan Sas. De brief is geschreven door Jan Sas in opdracht van Valentein Ruijm. Wat de reden is dat Valentein Ruijm de brief

niet zelf heeft geschreven, is uit de brief niet op te maken. Echter, wanneer we zowel naar de inhoud als naar de schrijver van brief 238 kijken, kunnen we met enige zekerheid zeggen dat het om dezelfde kwestie en persoon gaat.

Afbeelding 3.5: Brief 238, mogelijk door Valletin zelf geschreven.

Brief 238 is gedateerd 12 november 1789 en is aan de regenten van het weeshuis gericht. De schrijver, Valletin Ruem, verzoekt om een betaling voor zijn diensten. Zoals in afbeelding 3.5 te zien is, is de achternaam niet duidelijk te lezen. Blijkbaar heeft de briefschrijver twee jongens uit het weeshuis onder zijn hoede genomen. Hij is verbaasd dat hij nog geen geld heeft ontvangen en verwijst naar de schout, die hem naar de regenten doorverwees. De schrijver benadrukt dat hij en zijn gezin maar ‘gewone mensen’ zijn en het geld hard nodig hebben. Hij dreigt geen nieuwe kinderen meer op te nemen als er niet wordt betaald.

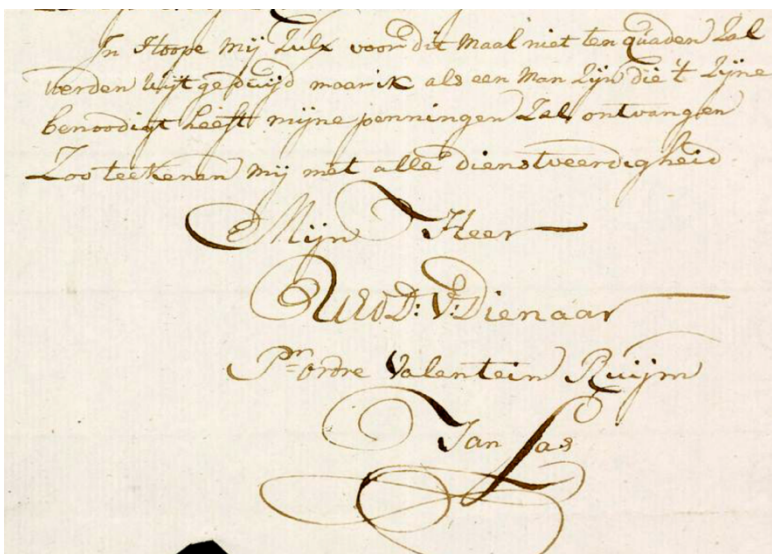
Het handschrift laat blijken niet van een ervaren schrijver te zijn, ook is het taalgebruik, met name de werkwoorduitgangen en de woordvolgorde inconsequent. Hierdoor wordt de brief inhoudelijk moeilijk te volgen. De scribe apocopeert de slot-*n* van werkwoorden, in totaal bij vijf verschillende werkwoorden in de hele brief. In (3) is te zien dat er tweemaal sprake is van de *n*-apocope, bij de werkwoorden *zullen* en *kunnen*. Ook is te zien dat de vervoegingen van *aannemen*, *kunnen* en *zoeken* afwijken.

- (3) wy zyn maar gemeen mensche en anders **zulle** wij geen meer **anneem** dan **kunne** u **soek** van den plas na den ander
- (4) Hier nevens de Gerequireerde ReKening **hope** dat Heeren Regenten dezelve met betaling Zullen Honoreeren alzoo de op houding van die kinderen bestens willen is geschiet om dezelve op geene verdere dool weg te brengen

Als we vervolgens naar brief 237 (afbeelding 3.6) kijken, zien we dat deze op 25 november 1789 is geschreven door Jan Sas in opdracht van Valentin Ruijm. Deze brief is met naam en al gericht aan de boekhouder van het weeshuis, de heer Molenaar. Inhoudelijk gaat het om hetzelfde, namelijk de uitbetaling aan de schrijver die mogelijk diensten heeft verleend die te maken hebben met het verzorgen of onderbrengen van weeskinderen. Tussen deze brief en brief 238 is er wat stijl, opmaak en taalgebruik betreft grote verschillen.

Er is geen sprake van *n*-apocope in de gehele brief 237, zowel bij werkwoorden als bij naamwoorden. Wat wel terug te zien is, is het niet toepassen van de sjwa-apocope op het werkwoord *hopen*. In beide gevallen gaat het om zinnen zonder het subject eerste persoon enkelvoud, dus waar sprake is van ellipsis. Ter illustratie is voorbeeld (4) gegeven. Wanneer de zinnen (3) en (4) met elkaar worden vergeleken, is op te merken dat de vervoegingen van de werkwoorden, het woordgebruik en de zinsopbouw eveneens duidelijke verschillen tonen.

Daarnaast is het handschrift van brief 237 hoogstwaarschijnlijk van een persoon met meer schrijfervaring dan dat van brief 238. Het is aannemelijk om te zeggen dat de schrijver van brief 238, Valletin Ruem, eerst zelf een brief heeft geschreven, of dat hij iemand in zijn kennissenkring heeft laten schrijven. Toen hij geen positief of geen antwoord kreeg op zijn verzoek, heeft hij vervolgens twee weken later een tweede brief (237) door Jan Sas laten schrijven, een professionele briefschrijver of iemand met meer schrijfervaring. Of zoals Van der Wal een schrijfvaardiger persoon uit de naaste omgeving noemt: een sociale scribent (2014). Omdat er in dit geval meer zekerheid is, kan er in de metadata worden opgenomen dat brief 237 niet autografisch is en 238 mogelijk wel.

In Storte mij Tulle voor dit maal niet ten quaden Sal
worden licht gepuys maar ik als een man Lijb die t Lyne
benodigt heeft mijne penningen Sal ontvangen
Zoo tekenen mij met alle dienstveerdigheid.
Mijn Heer -
W. J. Molenaar
P. ordre Valentin Ruijm
Jan Sas

Afbeelding 3.6: Brief 237 geschreven door Jan Sas in opdracht van Valentin Ruijm

Een ander opmerkelijke brief (128) is die van Pieter Theod. Hollaer, de soldij boekhouder van de Oost Indische Compagnie. In de brief heeft de scribent het over een bericht van het weeshuis in de Leidse Courant. Het bericht gaat over vier jongens die uit het weeshuis zijn weggelopen. Hollaer herkent de naam Samuel Quakkenbosch en schrijft zoals er in het bericht wordt gevraagd naar het weeshuis om te vermelden dat een van de jongens dienst heeft genomen en is uitgevaren. Uit het feit dat Hollaer boekhouder en een krantlezer is, kunnen we opmaken dat hij een belesen persoon is en hoogstwaarschijnlijk de brief zelf heeft geschreven.

Door dien SAMUEL QUAKKENBOSCH, oudruim 19 Jaaren; FERDINAND VAN DER MARK, oud omtrent 19 Jaaren; SAMUEL BARTHOLOMEUS VAN DEN BROEK, oud 16 Jaaren; JACOBUS DIRK LE FRANCO, oud 16 Jaaren; TINUS MIDDELHOF, oudruim 15 Jaaren; en JAN JUSEK, oudruim 18 Jaaren, de twee eersten den 4, en de vierden den 10 Augusty uit het II. Geest of Armen Weeshuys der Stad Leyden zyn weggelopen; verzoeken de Meesteren Regenten het voornoemde Huys, indien icmsar deze Jongens mogte ontdekken, daar van aan het Weeshuys kennis te geeven; ten zelve wederom onder Directie van de Meesteren Regenten te brengen.

Afbeelding 3.7: Het bericht over de weggelopen jongen uit het weeshuis. *Leydse Courant*. Te Leyden, 13-08-1777, p. 2. Geraadpleegd op Delpher op 7 november 2024 van <https://edu.nl/xtbfe>

4 Het onderzoek

4.1 *N*-apocope

Om een indruk te krijgen van hoe vaak de *n*-apocope voorkomt in het corpus, zijn voor elke grammaticale categorie de vier meest voorkomende werkwoorden geselecteerd. Zo zijn de werkwoorden *kunnen*, *ontvangen*, *weten* en *worden* voor de categorie infinitief geselecteerd. Voor gerundium (constructie *te* + *infinitief*) zijn de werkwoorden *hebben*, *laten*, *schrijven* en *zeggen* gekozen. De meest voorkomende werkwoorden in de categorie meervoudige persoonsvorm zijn *hebben*, *kunnen*, *moeten* en *zullen* en tenslotte zijn de werkwoorden *gegeven*, *gekomen*, *genomen* en *ontvangen* geselecteerd voor de categorie voltooid deelwoord. In Tabel 4.1 is het overzicht van het aantal voorkomens van *n*-apocope per grammaticale categorie te zien.

<i>grammaticale categorie</i>	<i>werkwoord</i>	<i>tokens</i>	<i>-en</i>	<i>-e</i>
<i>infinitief</i>	kunnen	7	3	4
	ontvangen	5	3	2
	weten	6	6	0
	worden	6	3	3
		24	15	9
<i>subtotaal infinitief</i>			62,5%	37,5%
<i>gerundium (te + infinitief)</i>	hebben	8	4	4
	laten	5	4	1
	schrijven	3	2	1
	zeggen	3	1	2
<i>subtotaal gerundium</i>		19	11	8
			57,9%	42,1%
<i>meervoudige persoonsvorm</i>	hebben	15	13	2
	kunnen	2	2	0
	moeten	4	4	0
	zullen	2	1	1
<i>subtotaal mv persoonsvorm</i>		23	20	3
			87,0%	13,0%
<i>voltooid deelwoord</i>	gegeven	4	4	0
	gekomen	5	4	1
	genomen	6	5	1
	ontvangen	6	5	1
		21	18	3
<i>subtotaal voltooid deelwoord</i>			85,7%	14,3%
<i>Totaal</i>		109	85	23
			73,3%	26,7%

Table 4.1: Het aantal voorkomens van -e(n) naar grammaticale categorie

In Tabel 4.1 is te zien dat er bij de geselecteerde werkwoorden uit het basiscorpus¹ sprake is van 26,7% *n*-apocope tegenover 73,3% waarbij de slot-*n* behouden blijft. De slot-*n* wordt het minst geapocopeerd bij meervoudige persoonsvormen; bij slechts 13% van deze werkwoorden valt de slot-*n* weg. Bij voltooid deelwoorden valt 14,3% van de slot-*n* weg, gevolgd door werkwoorden in de infinitief, met 37,5%. Tenslotte is te zien dat de meeste *n*-apocope voorkomt bij werkwoorden in de constructie *te* + *infinitief*, het gerundium.

De uitkomst van de *n*-apocope bij het voltooid deelwoord sluit deels aan bij de uitkomsten van het onderzoek van Simons (2013: 215). Hoewel er overeenkomsten zijn met het genoemde onderzoek, is er juist bij de categorie gerundium het tegenovergestelde te zien. Waar de werkwoorden in de categorie gerundium in het onderzoek van Simons de slot-*n* beter behouden, is er in het huidige onderzoek zichtbaar dat de slot-*n* het meeste wegvalt bij deze categorie.

Wanneer het corpus op *hebben* met en zonder *n*-apocope wordt doorzocht, dus op *hebbe* en *hebben*, levert dit in totaal 35 tokens op; bij 20 is er wel een slot-*n* en bij 15 is de slot-*n* weggevallen. Echter, van deze 15 tokens betreft 7 tokens de vervoeging van het werkwoord bij de eerste persoon enkelvoud. Dit heeft betrekking op het niet toepassen van de sjwa-apocope bij werkwoordvervoeging voor de eerste persoon enkelvoud in de tegenwoordige tijd indicatief. Dit onderwerp zal in paragraaf 4.2 worden besproken. Bij de overige 7 tokens gaat het wel om de *n*-apocope, namelijk meervoudige persoonsvormen (2) en infinitief (5).

<i>Scribent</i>	<i>rol / beroep</i>	<i>-e</i>	<i>-en</i>	<i>-n</i>
<i>H. vd Bosch</i>	boekhouder	1		
<i>Pieter Theod. Hollaer</i>	boekhouder	4		
<i>J.A. Vink</i>	officier		11	3
<i>Hendrik Lagas</i>	schipper	1		1
<i>Johannis de Buijser</i>	vader			1
<i>Arie Martijn</i>	vader			2
<i>Jan Lambers</i>	onbekend	2		
<i>Johannes Stiboldt</i>	onbekend		2	
<i>Barrardus Brant</i>	betrokkene		3	
<i>Frederik van Keulen</i>	onbekend		2	
<i>S. Hendriks</i>	boekhouder?		2	
		8	20	7

Tabel 4.1: De uitkomsten van hebbe(n)

¹ Het basiscorpus bevat drie brieven (184, 187 en 192) van Hendrik Lagas.

Zoals in Tabel 4.1 te zien is, wordt de vorm *hebbe* door verschillende scribenten meerdere keren gebruikt. Het werkwoord *hebbe* kan zowel de oudere vervoeging van de eerste persoon enkelvoud zijn, als de vervoeging van de meervoudige persoonsvorm en infinitief waarbij een *n*-apocope heeft plaatsgevonden. Wat opvallend is, is dat de scribenten blijkbaar een voorkeur hebben voor één vorm van *hebben*. J.A. Vink is de enige scribent die beide vormen van *hebben* toepast; dus met en zonder slot-*n*. Deze scribent heeft in totaal 14 maal *hebben* in een zin gebruikt. Hiervan zijn er drie zonder slot-*n*. Dit houdt in dat J.A. Vink 21,4% van *hebben* zonder slot-*n* schrijft. Van de andere scribenten kan geen percentages worden berekend, omdat zij slechts één vorm van *hebben* hebben geschreven.

Van deze zinnen is het interessant om die van Hendrik Lagas nader te bekijken. Deze scribent heeft tweemaal *hebbe* geschreven met twee verschillende toepassingen.

- (1) soo **hebbe** by kasper peet na die Jan Martyn geïnformeert
- (2) en versogt om daar wat voor syn van te **hebbe** versogt hebbende

In (1) is er geen sprake van *n*-apocope, maar gaat het om de oudere vervoeging van de eerste persoon enkelvoud *hebbe*, de *sjwa*-apocope is hier niet toegepast. Bij (2) is er wel sprake van een *n*-apocope hier is *hebbe* infinitief door de constructie *te* + *infinitief*. Wat opvallend is, is dat in Tabel 4.1 in alle vier gevallen van *n*-apocope met *hebben* in infinitief deze constructie betreft.

- (3) om is myn versoek of uwe de goetheid gelieft **te hebbe** om voor de heeren regenten te gaan
- (4) myn doen Zelt waar mede blyve na u gegroet **te hebbe**
- (5) na ReSpect VerZekering aen heren Regenten en UWEd gemaekt **te hebbe**

Volgens Tabel 4.1 is er sprake van *n*-apocope in twee brieven van de heer Jan Antonij Vink. Ter illustratie zinnen (6) en (7). Opvallend is dat de scribent in (6) bij het werkwoord *hebben* de slot-*n* apocopeert, maar niet bij het meervoud van de zelfstandige naamwoorden *heren* en *regenten*. Dit geldt voor zowel deze zin als de hele brief. Ook hier gaat het om, het gerundium, de infinitiefconstructie met *te*. In (7) is te lezen dat de scribent tweemaal geen slot-*n* toekent aan *hebbe* voor de vervoeging derde persoon meervoud, maar wel in combinatie met een voltooid deelwoord.

- (6) In Verwachting en na ReSpect VerZekering aen heren Regenten en UWEd gemaect te **hebbe** blyve ik
- (7) Zy **hebbe** namelyk S Stare, en J Tegelaer Elk 5 maande op haar maandbrief genomen waar voor Zy Zig **uyt geruSt hebben** deze bedrage Elk 60 Gulde, dirk AbSpoel en J Lezert **hebbe** tot het Zelfde Eynde Elk 4 1/2 maand opgenomen Zynde Elk 54, Gulden

De scribent apocopeert de slot-*n* inconsequent; bij de meeste werkwoorden is er geen sprake van het weglaten van de slot-*n*. Dit geldt ook voor het meervoud van zelfstandige naamwoorden. Er lijkt geen patroon in te zitten. Zoals in (8) te zien is, heeft de scribent *hebben* met slot-*n* geschreven, terwijl er hier ook sprake is van de constructie *te + infinitief*.

- (8) Wat aan gaat om deze gaSten nog een dag twee drie onder EUd magtte **hebben** Zulks dunkt my Zoude te kostbaar Vable van transports

De eerdergenoemde zin (5) vormt een mooi voorbeeld en wordt bij (9) met meer context weergegeven. De zin komt uit brief 275, geschreven door J. A. Vink, en behoort tot een van de vaste formules voor de afsluiting van een brief. Wat opvallend is, is dat de scribent bij het werkwoord *hebben* de *n*-apocope toepast, terwijl hij bij het werkwoord *blijven* geen sjwa-apocope toepast.

- (9) In Verwachting en na ReSpect VerZekering aen heren Regenten en UWEd gemaect te **hebbe blyve** ik

Wat deze zin ook interessant maakt, is dat er sprake is van ellipsis in combinatie met een infinitiefconstructie. Mogelijk omdat het om een vaste formule gaat, maar het is interessant om na te gaan of er meer van zulke constructies aanwezig zijn in het corpus en binnen welke context.

Binnen het corpus zijn buiten (9) nog twee voorkomens van *hebbe* (*n*-apocope) waarbij er sprake is van een infinitiefconstructie in combinatie met ellipsis. De eerste (10) komt uit brief 187 van Hendrik Lagas. Het gaat om een samentrekking in een niet-formulaire zin.

- (10) maar Jan martijn by my gekomen synde en versogt om daar wat voor syn van te *hebbe* ...

De andere zin (11) komt uit brief 207 van Arie Martijn. Hier gaat het om een slotformulering. Ook hier is de afwezige sjwa-apocope van het werkwoord *blyve* terug te zien.

- (11) Broer en Suster ik blyve in vertrouwe dat gij het voor myn doen Zelt waar mede *blyve* na u gegroet te *hebbe*

Naast *hebben* is de *n*-apocope ook te zien bij andere werkwoorden in de constructie *te + infinitief*. Zin (12) is hier een mooi voorbeeld van. Hier is te zien dat het werkwoord *noemen* geapocopeerd is. Eveneens gaat het om een formulaire zin in een slotformulering, waar het onderwerp de eerste persoon enkelvoud is en de persoonsvorm *hebbe* een slot-*e* heeft.

- (12) ik *hebbe* d 'Eere my te *noeme*

Zin (12) komt uit brief 048, geschreven door H. vd Bosch, die aan de regenten van het weeshuis vermeldt dat Elias Dionet op 30 mei is gesneuveld en dat het weeshuis recht heeft op zijn resterende soldij. Volgens Van Wieren-Maan (2018: 53) was Dionet een van de twaalf gesneuvelden bij het zeegevecht bij Kaap Sint-Marie.

4.2 Sjwa-apocope

Tabel 4.2 laat de variatie zien in de vervoeging van het werkwoord *hebben* in de eerste persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd, indicatief. Hierbij worden vier verschillende vormen onderscheiden: *heb* (\emptyset), *hebbe* (-e), *hebben* (-en) en *hebt* (-t). De verdeling wordt gemaakt op basis van formulaire en niet-formulaire contexten. Zoals in Tabel 4.2 te zien is, zijn er minder formulaire contexten met *hebben*, dan formulaire contexten, respectievelijk 11 en 28 voorkomens. Bij het selecteren van de formulaire contexten is gekeken waar de formulering zich in de brief bevindt, in het begin of in het slot en vervolgens is gekeken of de formulering gelijkenis vertonen met de voorbeelden van formules in Simons (2008: 184-187) en in Rutten en Van der Wal (2014: 137).

	<i>ø</i>	<i>-e</i>	<i>-en</i>	<i>-t</i>	<i>totaal</i>
<i>formulair</i>	5 25%	4 44%	2 25%	0	11
<i>niet-formulair</i>	15 75%	5 56%	6 75%	2	28
<i>totaal</i>	20	9	8	2	39

Tabel 4.2: Variatie in de uitgang ‘hebben’ bij de eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd indicatief.

In formulaire contexten komt de verouderde vorm *hebbe* (-e) met 44% (4 van de 9 voorkomens) het meest voor, *heb* (ø) komt met 25% (5 van de 20 voorkomens) relatief veel voor, terwijl de vorm *hebben* (-en) met 25% (2 van de 8 voorkomens) te zien is en *hebt* (-t) komt in geen één formulaire zin voor. Bij niet-formulaire zinnen zijn *heb* en *hebben* met 75% van de voorkomens ook het meest gebruikt. Bij *heb* gaat het om 15 van de 20 voorkomens en bij *hebben* om 6 van de 8 voorkomens. Opvallend is de vorm *hebbe*, die met 56% voorkomt (5 van de 9 voorkomens). Met maar 2 voorkomens komt de vorm *hebt* voor. Uit Tabel 4.2 is te lezen dat de verouderde variant *hebbe* bij de eerste persoon enkelvoud meer voorkomt bij formulaire taalgebruik zoals in (13) en (14) wordt geïllustreerd. Tevens zijn dit voorbeelden voor formuleringen die in het slot van een brief voorkomen.

(13) ik **hebbe** d ‘Eere my te noeme Myn Heer ! UWEd. D Vdienaer

(14) na ReSpect VerZekering aen heren Regenten en UWEd gemaect te **hebbe**
blyve ik Myn Heer!

Een ander voorbeeld (15) uit het corpus komt uit brief 166, geschreven door Frederik van Keulen. De scribent opent de brief met deze zin, het melden dat een brief is ontvangen en dat men daarop reageert is een conventie waar veel standaardformuleringen voor zijn.

(15) Weledele heere regenten ik **heb** den brief uijt naam van ue heere Regenten
ontvangen

Opvallend is dat de vormen *hebben* en *hebt* bij de eerste persoon enkelvoud in niet-formulair taalgebruik meer voorkomen. Zoals in de voorbeelden te lezen is, is bij (16) het werkwoord

hebben vervoegd tot *hebt* en bij (17) tot *hebben* (meervoudige persoonsvorm), terwijl het onderwerp de eerste persoon enkelvoud is.

- (16) Ik moet Ue doen weten Ik dienst **hebt** genome bij het Lant voor Rotterdam op schip blijJenburg
- (17) ik **hebben** gezorgt dezelve direct na boort moeSte gaan om het dezerteren te beletten.

4.3 Ellipsis

Volgens Simons (2013: 177) is ellipsis van het persoonlijk voornaamwoord *ik* een typisch epistolair verschijnsel. Zoals verwacht zijn er een aantal gevallen in het corpus aangetroffen.

In Tabel 4.3 is te zien dat ellipsis in combinatie met *hebbe* (-e), waar de sjwa-apocope niet is toegepast, met 73% (8 voorkomens van de 11) het meest voorkomt bij vervoegingen van de eerste persoon enkelvoud. Van deze voorkomens betreft 38% (3 van de 8) een formulaire zin in de opening of afsluiting van de brief. Ellipsis in combinatie met *heb* (ø) als vervoeging van de eerste persoon enkelvoud komt met 9% (2 voorkomens van de 23) veel minder voor. Bij geen van de voorkomens van *heb* is er sprake van formuair taalgebruik.

	heb (ø)	ellipsis	formuair	hebbe (-e)	ellipsis	formuair
1e persoon enkelvoud	23	9%	-	11	73%	38%
2e persoon enkelvoud	2	0%	-	0	0%	-
3e persoon enkelvoud	2	0%	-	2	50%	-
3e persoon meervoud	1	0%	-	2	0%	-
	28			15		

Tabel 4.3: Voorkomens van ellipsis in combinatie met de uitgang 'hebben' in tegenwoordige tijd indicatief.

Wat verder nog opvalt is dat *hebbe* (-e) tweemaal met de derde persoon enkelvoud wordt vervoegd, waarvan één zonder het onderwerp. Dit betreft een geval van ellipsis. In (18) is te zien dat het eerste gedeelte van de zin een participium constructie heeft en het tweede gedeelte geen onderwerp heeft.

- (18) maar Jan martijn by my *gekomen synde* en versogt om daar wat voor syn van te hebbe versogt hebbende soo heb ik gesgt Daar over te schryve
- (19) Alsoo ik de papieren ontfangen heb en met de selve op de huysen geweest *heb*

Zin (19) komt uit een brief van Hendrik Lagas, waarin hij *heb* vervoegt voor de eerste persoon enkelvoud zonder het onderwerp te schrijven. Hier is sprake van een samengetrokken zin, want in het eerste gedeelte is het onderwerp *ik* namelijk wel genoemd. Zoals eerder vermeld worden samentrekkingen ook tot ellipsis toegerekend.

In de voorkomens van *hebben* voor de eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd indicatief zijn af en toe afwijkingen van de norm te zien. In brief 70 schrijft Johannis de Buijser aan Lijsie Kramer dat hij dienst heeft genomen in het leger. Los van het feit dat hij in het leger gaat, is niet bekend welk beroep deze scribent heeft. Zoals in (20) te zien is, vervoegt hij hebben als *hebt* voor de eerste persoon enkelvoud. Ook de schrijver van (21) uit brief 164, Jacob van Renkum, vervoegt *hebben* met een *-t* voor de eerste persoon enkelvoud. Beide vervoegingen betreffen het hulpwerkwoord *hebben* in combinatie met een voltooid deelwoord.

- (20) Ik moet Ue doen weten Ik dienst *hebt genome* bij het Lant voor Rotterdam op schip blijJenburg
- (21) wees om in het heuwelijk te gaan waar op ik hem *hebt gevraagd* of hey in Staat was om de Kost

Een andere afwijking (22) komt uit de brief van J.A.Vink. Deze scribent vervoegt *hebben* in het meervoud met *ik* als onderwerp in de zin. In het corpus komt deze variant sporadisch voor.

- (22) dat de vier Jongens gisteren hier Eder te Rug gekomen Zyn ik *hebben* gezogt direct na boort moeSte gaan om het dezerteren te beletten.

	heb	hebbe	hebt	hebben	totaal
ik	27	3	2	1	33
	82%	9%	6%	3%	
ellipsis	5	7	0	0	12
	42%	58%			
totaal	32	10	2	9	53

Tabel 4.3: De variatie vervoeging van de eerste persoon enkelvoud bij het werkwoord hebben, met en zonder het onderwerp.

Tabel 4.3 biedt een overzicht van de werkwoordvervoeging van *hebben* in de eerste persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd indicatief. Opvallend is de variatie in de gebruikte vormen; naast de huidige standaardvorm *heb* komen ook *hebbe*, *hebt* en *hebben* voor. De vorm *heb* is met 82% van de voorkomens verreweg dominant wanneer het gaat om zinnen met *ik* als onderwerp. De oudere vorm *hebbe* en de vorm *hebt* maken respectievelijk 9% en 6% uit van het totaal. De vorm *hebben* komt in totaal 9 keer voor met *ik* als onderwerp; hiervan is één (3%) voorkomen als persoonsvorm de overige voorkomens van *hebben* zijn als infinitief.

In Tabel 4.3 is eveneens het gebruik van ellipsis weergegeven, waarbij *ik* als onderwerp is weggelaten. Dit verschijnsel komt vooral voor in combinatie met de oudere vorm *hebbe*. In 58% van de gevallen waarin de ellipsis voorkomt, is de vervoeging *hebbe* toegepast en in 42% *heb*. Er lijkt een verband te bestaan tussen ellipsis en het behoud van archaische taalvormen. Dit suggereert dat schrijvers in bepaalde contexten de neiging hadden om de volledige vorm af te korten, terwijl ze tegelijkertijd vasthielden aan een oudere variant. Deze combinatie van ellipsis en de oudere vorm van vervoegen weerspiegelt een dynamiek in de taalontwikkeling waarbij nieuwe uitdrukkingwijzen zich naast oudere vormen ontwikkelden, zonder dat de oudere vormen volledig verdrongen werden. Bij de vervoegingen *hebt* en *hebben* is er geen ellipsis aangetroffen in het corpus.

	aantal brieven	heb + ellipsis	hebbe + ellipsis	heb + ik	hebbe + ik
Barrardus Brant	1	1			
Hendrik Lagas	3	0	2	6	
J.A.Vink	1		1		
L. Beudt	1	1			
Pieter Theod. Hollaer	2		4		

Tabel 4.4: Een weergave van het aantal ellipsis per scribent bij het gebruik van ‘heb’ en ‘hebbe’ bij eerste persoon enkelvoud, indicatief.

Tabel 4.4 presenteert een overzicht van de frequentie van de werkwoordsvormen *heb* en *hebbe* in de brieven geschreven door verschillende personen. Voor elke schrijver wordt aangegeven in hoeveel brieven *heb* en *hebbe* zijn aangetroffen in combinatie met ellipsis. In de tabel zijn de voorkomens van *heb* en *hebbe* van de scribenten die geen ellipsis hebben toegepast niet opgenomen. Zo schrijft Frederik van Keulen in brief 165 bijvoorbeeld over het werk dat hij in Rotterdam heeft gevonden. In deze brief heeft hij tweemaal de vorm *heb* in de eerste persoon enkelvoud toegepast, maar omdat hij nooit ellipsis heeft toegepast in zijn brieven wordt zijn voorkomens van *heb* in dit overzicht niet meegenomen. Ter illustratie zin (23) uit brief 165.

- (23) ue te schrijven als dat *ik* hier te Rotterdam werk *heb* gekreegen namelijk een veerschuijt

De gegevens suggereren dat er variatie bestaat in het gebruik van deze werkwoordsvormen tussen de verschillende schrijvers. Terwijl sommige schrijvers voornamelijk de vorm *heb* gebruiken, vertonen anderen een duidelijke voorkeur voor de oudere vorm *hebbe*. In de negen brieven waarin ellipsis van de eerste persoon enkelvoud in combinatie met *heb* en *hebbe* is aangetroffen, is met zeven voorkomens te zien dat de scribenten de voorkeur lijken te hebben voor de vorm *hebbe*. Opvallend is dat Hendrik Lagas *hebbe* alleen in combinatie met ellipsis heeft gebruikt en in alle andere voorkomens van het werkwoord *hebben* heeft hij de eerste persoon enkelvoud vervoegd als *heb* en komt *hebbe* in geen enkele zin voor in totaal drie brieven. De scribent paste dus blijkbaar de oudere vorm *hebbe* alleen toe wanneer het onderwerp achterwege werd gelaten.

Wat verder interessant is om te benoemen zijn de beroepen van de scribenten die ellipsis toepasten of de werkwoordvorm *hebbe* gebruikten. Het gebruik van de verouderde vorm *hebbe* en het gebruik van ellipsis wijst erop dat zij min of meer bewust kozen voor een meer ouderwetse uitdrukkingwijze in hun correspondentie. Het is mogelijk dat deze keuze verband houdt met hun beroepsmatige achtergrond, aangezien zowel H. Lagas (schipper), J.A. Vink (waterschout), Pieter Theod. Hollaer (boekhouder) als L. Beudt (mogelijk ook boekhouder) werkzaam waren in sectoren waar traditioneler taalgebruik gebruikelijk was. Alleen het beroep van Barrardus Brant is niet bekend.

Een analyse naar ellipsis bij de frequente werkwoorden *moeten*, *willen*, *kunnen*, *mogen* en *weten* heeft niet veel voorkomens opgeleverd. Er zijn enkele gevallen die interessant zijn om nader te bespreken. Zoals in (24) uit brief 207 van Arij Martijn waarin hij aan zijn broer en zus vraagt om de regenten te smeken of zijn kinderen in het weeshuis mogen blijven. Hierin is te zien dat het om een samengestelde complexe zin gaat met meerdere werkwoorden. In het eerste gedeelte staat het voltooid deelwoord *gekreegen*, maar zonder hulpwerkwoord, dus de zin heeft geen persoonsvorm. Verder in het middengedeelte van de zin staat er *moet kome*. In dit gedeelte is er sprake van een samentrekking en van ellipsis, het onderwerp is achterwege gelaten. Ten slotte is de slot-*n* bij het werkwoord *komen* weggelaten. Het lijkt alsof de *n*-apocope van *kome* betrekking heeft op het onderwerp *ik* in de vorige zin, want de werkwoorden *moeten spreken* in de volgende zin zijn niet geapocopeerd.

- (24) als dat ik een brief van de Regenten van het weeShuis *gekreegen* om en maandag te 3 uuren voor de vergaadering *moet kome* datZe myn *moeten spreken*

Om vast te stellen of er inderdaad sprake is van een verband tussen het onderwerp *ik* en de *n*-apocope bij infinitief, is zijn brief nogmaals doorgenomen. Het lijkt erop dat er een verband is, want van de negen voorkomens van *n*-apocope bevinden zich zes werkwoorden in een zin waarvan het onderwerp *ik* is. Ter illustratie geef ik zinnen (21) en (22) uit dezelfde brief als voorbeeld.

- (25) ik *Zoude* de kinderen graag *wille* aanneemen
(26) nu Broer en Suster ik *blyve* in *vertrouwe* dat gij het voor myn doen Zelt waar mede *blyve* na u gegroet te *hebbe*

In beide zinnen is er sprake van *n*-apocope, want de slot-*n* van *willen* in (25) en *vertrouwen* en *hebben* in (26) zijn weggevallen. Net zoals in het eerder gegeven voorbeeld gaat het om een infinitief in combinatie met een vervoeging van de eerste persoon enkelvoud. Opvallend bij de eerste twee voorbeelden is dat er geen sprake is van ellipsis en dat de persoonsvormen (*zoude* en *blyve*) van de eerste persoon enkelvoud een *-e* uitgang hebben, terwijl de werkwoorden de *sjwa* hebben behouden. Bij het derde voorbeeld gaat het om het gerundium, de constructie *te* + infinitief (*te hebbe*). Hier is er wel sprake van ellipsis, de persoonsvorm *blyve* heeft geen onderwerp. Helaas is er in het corpus slechts één brief van Arij Martijn, dus er is geen extra materiaal om dit verder te analyseren.

Een ander opmerkelijke werkwoordvervoeging is te lezen in (23) uit brief 183 van boekhouder Jan Lambers, waarin hij vraagt om een antwoord binnen dertien dagen over een schuld.

- (27) dat de Heere regente hem Een volmagt *laate* tekenen om als de schuld Is opgevaaren om 2 of drie maande of meerder Naar dat UE dat met Hem vind te *kanne* ontfangen dan *soude* wy alser gelt te goets *kanne betaale*

Bij bijna alle infinitieven in (27) is er sprake van *n*-apocope. Ook het werkwoord *soude*, dat vervoegd is naar de derde persoon meervoud heeft geen slot-*n*. Verder vervoegt de scribent *kunnen* op een bijzondere manier: in de constructie *te* + infinitief zien we dat hij in plaats van *kunnen* *kanne* gebruikt en dit herhaalt hij in de zin erna. Een klein onderzoek in de historische

woordenboeken leert dat er gevallen van *kanne* bekend zijn², maar ik heb verder geen informatie kunnen vinden over deze vorm van vervoegen.

Ten slotte een fragment uit brief 026 van Kornelis Bakker. Hij vraagt een vriend om zijn kinderen in een weeshuis te plaatsen en geeft zijn nieuwe adres door.

(28) ik laat ue *weet* als dat ik kornelis bakker al hier in rotterdam in de zeevenhuis steeg by willem gouwen tak tuis leg

Zin (28) is de openingszin van de brief en komt direct na de aanhef. Interessant is dat de scribent *weet* als een soort persoonsvorm voor ue gebruikt en niet als infinitief, dat bij de constructie persoonsvorm + infinitief (*laten + weten*) hoort. Deze manier van vervoegen hanteert de scribent alleen in deze zin; verder in de brief zijn er geen soortgelijke vervoegingen. In het corpus bevindt zich maar één brief van Cornelis Bakker, anders zou het interessant zijn om dit taalgebruik verder te onderzoeken. Wat verder opvallend is aan deze zin is dat hij niet veel werkwoorden bevat. Dit komt omdat er meerdere formulaire constructies zijn gebruikt, zoals “*ik kornelis bakker*” en “*al hier in rotterdam*”. Door deze constructie komt de brief zakelijker en formulair over.

4.4 De brieven van Schipper Lagas

4.4.1 Wie was Hendrik Lagas?

Dankzij het Stadsarchief Rotterdam en het Erfgoed Leiden is de achtergrondinformatie van deze scribent aangevuld. Hendrik Lagas is geboren op 7 mei 1730 te Leiden. Op 15 mei 1760 is hij getrouwd met Philippina van Oorden, zij komt uit Delft en is op 18 april 1754 naar Rotterdam vertrokken. Wanneer Lagas zich in Rotterdam heeft gevestigd, is niet te achterhalen. Wel weten we dat hij op 4 april 1805 in Rotterdam is overleden.

Dat hij schipper was, hebben we kunnen achterhalen aan de hand van de notitie bij de adressering. Bij het overlijdensdocument in het Stadsarchief Rotterdam was de volgende notitie te lezen: “overledene was marktschipper op Leyden, Franse kerk, Turfmarkt bij ‘t L. Veer”. Ook in het testament van Hendrik Lagas en Philippina van Oorden wordt zijn beroep omschreven als “*marktschipper van deze stat op Leyden*”. Een marktschipper of beurtschipper is een schipper die vervoer over water verzorgt tussen verschillende steden (Beroepenvantoen, z.d.).

² ze kanne me daar nog geen menuut misse, Willem v. Iependaal, Poll. P. 88 [1935]; Nou kanne way de knap nog mooytjes op gaan lopen. Varenhorst, H. De Hedendaags en Loterye [1715].

De informatie over Hendrik Lagas leert ons dat hij een schipper was die hoogstwaarschijnlijk behoorde tot het Schippersgilde van Rotterdam. Helaas beschikt het Stadsarchief Rotterdam niet over een namenlijst van het Schippersgilde om meer achtergrondinformatie te achterhalen.

Wat wel achterhaald is, is dat Hendrik Lagas en zijn echtgenote waarde hechtten aan scholing. In het testament van Hendrik Lagas en Philippina van Oorden is namelijk de volgende passage opgenomen:

“... indien de Eerststervende komt te overlijden, kind of kinderen, aen den anderen verwekt, in leven nalatende, die zijn of haar Eerststervende in leven natelaten kind of kinderen op te voeden en te onderhouden tot ijder kind de ouderdom van vijf en twintig jaren of eerder huwelijken State, of tot het nog eerder overlijden van dezelve kind of kinderen of van den Langstlevende toe, inmiddels dezelve te doen en laten leren lezen en Schrijven en een Ambacht of beroep naar Staet en gelegenheit, en aen dezelve kind of kinderen tot den voorschreven Ouderdom...”

Door deze passage in hun testament op te nemen, laten Hendrik Lagas en zijn echtgenote, Philippina van Oorden, zien dat zij waarde hechtten aan onderwijs en educatie. Dit doet vermoeden dat Hendrik Lagas zelf kon lezen en schrijven en mogelijk een opleiding heeft gevolgd.

Uit onderzoek naar de geletterdheid van opvarenden is gebleken dat vanaf ongeveer 1600 in de binnenvaart voorwerpen zoals bijbels, brillen en schrijfgerei worden aangetroffen die erop wijzen dat (een deel van) de bemanning kon lezen en schrijven. Zowel de eigenhandelschipper als de beurtschipper had deze vaardigheden nodig voor het bijhouden van administraties en boekhoudingen. Dit leidt tot de conclusie dat binnenschippers in de periode van de Republiek tot de middenstand behoorden (Van Holk, z.d.).

Wanneer de brieven van Hendrik Lagas inhoudelijk worden bekeken, is te zien dat de correspondentie voornamelijk gaat over de administratie en de boekhouding van werkzame wezen. Veelal doet de scribent verslag aan de regenten of de boekhouders van het weeshuis over geldzaken van die personen. Gezien de vele correspondentie en de inhoud van de brieven lijkt het erop dat Hendrik Lagas, naast zijn werkzaamheden als schipper ook administratieve taken voor het weeshuis verrichtte. Dit laatste wordt bevestigd door een brief gericht aan Hendrik Lagas, die buiten het corpus van dit onderzoek valt, maar wel tot de brieven van dossier 221 behoort. Het gaat om de briefscan 405. Deze brief is geschreven door een van de regenten,

de heer V.d. Langendijk. De regent vraagt aan Lagas of hij namens het weeshuis informatie kan opdoen bij de admiraliteitskamer van Rotterdam. Bovendien wordt ook verzocht of hij bij de erfgename van de gesneuvelde Elias Dionet langs kan gaan om iets te onderzoeken met betrekking tot de maandbrief. Al deze verzoeken wijst erop dat Lagas niet alleen een marktschipper was, maar mogelijk ook in dienst was van het weeshuis. De aanspreekvormen van de scribent gericht aan de functionarissen van het weeshuis en de afsluiting van de zojuist besproken brief onderstrepen de gedachte dat Hendrik Lagas nauwe contacten met het weeshuis had. De regent noemt Lagas namelijk vriend en over zichzelf zegt hij “*uw vriend*”. Ook in zijn brieven spreekt de scribent de geadresseerde aan met “*Myn Vriend*”.

4.4.2 Het taalgebruik van Hendrik Lagas

Het is interessant om de brieven van Hendrik Lagas ook afzonderlijk te analyseren. Door het grote aantal en de lange periode waarin deze zijn geschreven, kunnen we mogelijk taalveranderingen van deze scribent waarnemen.

Brief	Scan	Datum	Inhoud	aantal woorden
179	366	1769-11-22	over geldzaken	41
180	368	1769-12-22	HGW+H14 221	122
181	370	1770-04-12	over geldzaken	110
200	408	1779-04-02	over wezen en geld, het overlijden van kind (van De Koning)	97
198	403	1782-02-02	over wezen en geld, afbetaling van schip	95
197	401	1782-03-16	over wezen en geld, melding van het overlijden van Jan den Bos	104
196	399	1782-05-10	over wezen en geld	40
194	396-397	1783-12-23	over wezen en geld en over de mogelijke dood van een kennis	278
193	394	1784-02-14	over wezen en geld	58
192	392	1786-03-02	over wezen en geld, over een persoon terug uit Polen nu naar Zeeland	153
191	390	1786-08-18	over wezen en geld (Lagas is schipper, zie foto 391)	79
190	388	1788-05-13	over de kosten van de slaapvrouw/baas	116
189	386	1789-04-10	over aantekening van Bendt, overlijden van schipper Hoogerboort en ontvangst van obligaties	97
187	382	1789-08-03	over wezen en geld	149
186	380	1790-03-29	over wezen en geld	85
185	378	1791-05-06	over wezen en geld	111
184	376	1791-06-28	over wezen en geld	163
			Gemiddeld	112
			Totaal	1898

Tabel 4.1: Het overzicht van Lagas' brieven

In Tabel 4.1 is een overzicht te zien van de brieven die Hendrik Lagas heeft geschreven. Alle brieven zijn gericht aan functionarissen van het weeshuis en gaan voornamelijk over wezen en geldzaken. Hoewel sommige brieven zeer kort zijn, brief 196 bevat bijvoorbeeld maar 40 woorden, zijn andere brieven lang te noemen, de langste brief (194) bevat 278 woorden. Zoals eerder genoemd, zijn er in dossier 221 van het Heilige Geest Weeshuis Leiden in totaal 17 brieven geschreven door Hendrik Lagas verdeeld over 22 jaar. Bij het schrijven van zijn eerste brief (179) in 1769 moet hij rond de 37 jaar zijn geweest, en bij de laatste (184) in 1791 was hij 61 jaar. Het is goed mogelijk dat zijn taalgebruik binnen die periode is veranderd. Deze brieven zullen eerst op het voorkomen van n- en sjwa-apocope en ellipsis worden onderzocht.

In de brieven van H. Lagas is meerdere keren terug te zien dat hij de *-n* apocopeert. Bij de analyse van de *n*-apocope van het werkwoord *hebben* (*hebbe*), is te zien dat hij viermaal *hebbe* heeft geschreven met drie verschillende toepassingen.

- (1) soo *hebbe* by kasper peet na die Jan Martyn geïnformeert
- (2) die de Heeren Regenten onder haar *hebbe* van het huys
- (3) Soo dat Sy haar geen woordt al die tyd *hebbe hoore* spreken
- (4) en versogt om daar wat voor syn van te *hebbe* versogt hebbende

In (1) is er geen sprake van n-apocope, maar gaat het om de oudere vervoeging van de eerste persoon enkelvoud *hebbe*; de sjwa-apocope is hier niet toegepast. In (2) gaat het wel om de n-apocope, de slot-*n* is weggevallen, terwijl het werkwoord voor de derde persoon meervoud is vervoegd. Ook bij andere werkwoorden laat de scribent de slot-*n* weg, dit illustreert (3) bij het woord *hoore*. Bij (4) is *hebbe* infinitief door de constructie *te + infinitief*.

De *n*-apocope past de scribent inconsequent toe. Het is terug te zien bij werkwoorden in infinitief en bij meervoudige persoonsvormen, en zoals in (5) te zien is, betreft het ook werkwoorden in andere tijden. Waar Hendrik Lagas in brief 184 drie keer het woord *ontfangen* als voltooid deelwoord schrijft, apocopeert hij de *-n* twee keer om het vervolgens voor de derde keer met *-n* te schrijven. En tenslotte schrijft hij de verleden tijd van *hebben* zonder slot-*n*. Dit lijkt een vreemde variatie, *hadde* voor derde persoon enkelvoud. Echter volgens Moonen (1706: 171) is de vervoeging voor "*hy in de Meerdanvolmaekte Voorverleeden Tyt: Hadde.*"

- (5) Heeden morgen een brief van UE *ontfange* ... Soo heb ik by Peet geweest en het geld *ontfange* ook heb ik by de Heer hofman geweest maar geen geldt *ontfangen* omdat brondgeest syn afrekening *hadde*

- (6) duS Sal *ik* by alle welweeSen Dingsdag morgen by UE koomen om een kwalificatie van heere regenten om de ReSteerende Penninge van den te goed Synde gaSie *te ontfange*

In (6) is te zien dat de scribent wederom de *-n* apocopeert. De zin komt uit brief 191. Wat opvallend is, is dat de *n*-apocope van het werkwoord *ontvangen* gepaard gaat met de eerste persoon enkelvoud en de constructie *te + infinitief*.

- (7) *ik* schryf UE dit om soo er nog ockasie was om die persoon *te noodsaake* tot betaaling

In brief 184 treffen we dezelfde constructie aan in zin (7), waarbij er sprake is van een *n*-apocope en het onderwerp de eerste persoon enkelvoud is.

Naast de werkwoorden apocopeert Hendrik Lagas ook het meervoud van zelfstandig naamwoorden waarvoor (8) en (9) voorbeelden zijn.

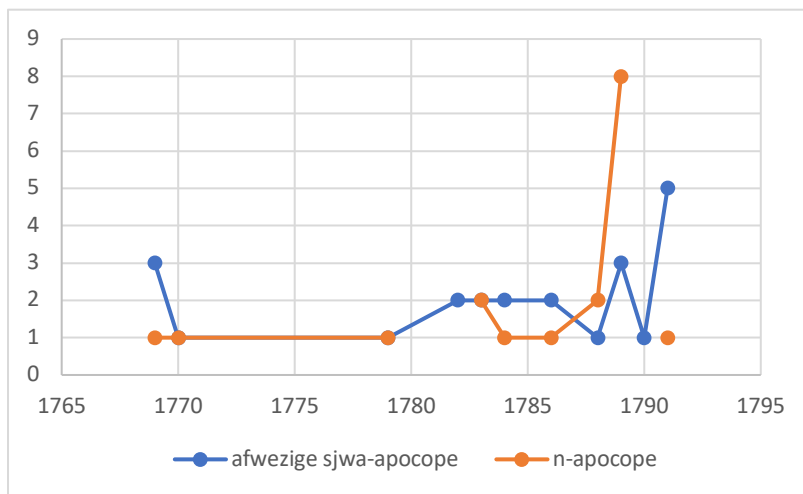
- (8) De drie *maande* en de schuld Rol word eerSdaags verwagt
(9) soo rest daar nog soo by de dertig *gulde* over

Daar de *n*-apocope bij zelfstandig naamwoorden niet het onderwerp is van dit onderzoek, zal ik hier niet verder op ingaan.

De grafiek bij afbeelding 4.1 toont de variatie in het gebruik van *n*-apocope en de afwezige sjwa-apocope bij werkwoorden van Hendrik Lagas door de tijd heen. Aangezien de gegevens van slechts één individu afkomstig zijn, moet de interpretatie zich richten op de persoonlijke taalverandering van de scribent, in plaats van op algemene linguïstische trends. Het is niet representatief voor bredere taalontwikkelingen in de desbetreffende periode.

De fluctuaties in het gebruik van *n*-apocope en sjwa-apocope kunnen wijzen op een patroon van variatie in het taalgebruik van deze persoon. Bijvoorbeeld, de toename in *n*-apocope na 1785 kan aangeven dat deze schrijver in de loop van de tijd meer geneigd was om informele of populaire schrijfconventies te omarmen, of dat er een verschuiving plaatsvond in de persoonlijke stilistische voorkeuren van de schrijver. De wisselingen in zowel *n*-apocope als (afwezige) sjwa-apocope zouden kunnen wijzen op persoonlijke veranderingen in

schrijfgewoonten, een veranderende context waarin de scribent zich bevond, of een toenemende of afnemende aandacht voor taalconventies.

Afbeelding 4.1: Overzicht van *n*-apocope en afwezige sjwa-apocope in de brieven van Hendrik Lagas over de periode 1769-1791.

In de eerste jaren lijken beide verschijnselen nog relatief weinig voor te komen en is er sprake van kleine fluctuaties, wat erop kan duiden dat de scribent toen vrij stabiel was in zijn taalgebruik. De duidelijke stijging van *n*-apocope en het frequenter voorkomen van afwezige sjwa-apocope in de latere periode (na ongeveer 1785) suggereert echter dat de scribent nieuwe taalvormen of juist oudere, formele varianten bewuster of vaker is gaan toepassen. Dit kan samenhangen met factoren als verandering in de aard van de teksten, in het publiek of in de eigen taalontwikkeling.

Wellicht speelde de toenemende frequentie van formele correspondentie of een veranderende verhouding tot de regenten van het weeshuis hierin een rol. Ook kan het zijn dat de scribent, door zijn regelmatige reizen en contacten, nieuwe invloeden opdeed uit de regio, waardoor hij gaandeweg zijn schrijfstijl aanpaste. De grafiek maakt zo zichtbaar dat zelfs bij één individu de taal in de loop der jaren kan verschuiven onder invloed van sociale, beroepsmatige en persoonlijke factoren.

Na het bestuderen van de adressering is geconstateerd dat er sprake was van het aanschrijven van andere personen, mogelijk heeft dat invloed gehad op het taalgebruik van de scribent. Opvallend is dat de verandering van de geadresseerde redelijk parallel loopt met de geconstateerde verschuivingen die in de grafiek (Afbeelding 4.1) zijn weergegeven. In Tabel 4.2 is een weergave te lezen van welke periode Hendrik Lagas wie heeft aangeschreven.

Periode	Geadresseerde	Aantal brieven
1769-1782	Regent Van Langendyk	7
1783-1784	Boekhouder Wolters	2
1786-1791	Boekhouder Molenaar	8

Tabel 4.2: Namen van geadresseerden en aantal brieven uit het brieven corpus van Lagas.

Schipper Hendrik Lagas schrijft in brief 180 geld te hebben gegeven aan de bode en vraagt om een officiële bevestiging van de betaling. In (10) is te zien dat de zin nevenschikkend is opgesteld, maar het werkwoord *moeten* niet naar het onderwerp *ik* is vervoegd en vervolgens in het laatste gedeelte van de zin het tweede werkwoord *moeten* zonder onderwerp laat. Hier is dus sprake van ellipsis.

- (10) maar ik versoek daar kwitansie van om dat ik niet alleen op het boek *moeten* teykenen maar nog *moeten* borg stellen voor de selve somme

Deze zin is interessant omdat er geen historische vorm “*ik moete*” bekend is. Dus hier is ofwel een analogische vorm “*ik moete*” met een sjwa toegevoegd naar analogie van “*ik hebbe, lope*” ofwel het is een soort infinitief-constructie zonder vervoegde persoonsvorm. In het gehele corpus zijn dergelijke combinaties met *moeten* niet voorgekomen. Bij het doorzoeken binnen de 17 brieven van Lagas naar soortgelijke constructies met de werkwoorden *willen*, *kunnen*, *zullen* en *mogen*, werd slechts één voorbeeld met *kunnen* gevonden. Ter illustratie zin (11) uit brief 194 waarin de scribent een samengestelde zin formuleert met in het tweede gedeelte geen onderwerp (eerste persoon enkelvoud) en geen persoonsvorm.

- (11) Soo dat Sy haar geen woordt al die tyd hebbe hoore spreken en dus geen verder berigt daar van *kunnen* geeven

5 Analyse en discussie

In de onderzochte brieven uit de 18e eeuw valt op dat er aanzienlijke variatie bestaat in de vervoeging van het werkwoord ‘hebben’. Enerzijds zien we het fenomeen van sjwa-apocope: in formele contexten wordt vaak gekozen voor de oudere vorm *hebbe*, waarbij de onbeklemtoonde *-e* intact blijft. Dit duidt erop dat schrijvers in vaste epistolair gestelde zinnen bewust vasthielden aan traditionele taalvormen. In informelere contexten daarentegen

domineert de vorm *heb*, wat aangeeft dat de taal in minder gestructureerde correspondentie al een verschuiving richting meer verkorte vormen laat zien.

Daarnaast komt *n*-apocope opvallend naar voren, met bij meervoudige persoonsvormen en bij infinitiefconstructies met ‘te’. De toepassing van *n*-apocope blijkt echter niet systematisch, in sommige gevallen blijft de slot-*n* behouden, terwijl in andere contexten de *-n* wordt weggelaten. Deze inconsistentie suggereert dat er naast structurele regels ook stilistische of contextuele overwegingen meespelen bij de keuze voor of tegen de apocope.

Uit de data blijkt dat ellipsis vaak samenvalt met het gebruik van de oudere vorm *hebbe*. Dit wijst erop dat in zakelijke correspondentie, waar beknoptheid en een zekere formaliteit de norm zijn, de voorkeur wordt gegeven aan een gecombineerde strategie: enerzijds het gebruik van archaïsche vormen en anderzijds het weglaten van expliciete onderwerpvermeldingen.

De bevindingen van dit onderzoek weerspiegelen de taalontwikkeling in de 18e eeuw, waarbij de huidige standaardvorm *heb* geleidelijk aan de overhand kreeg ten koste van oudere varianten. De aanwezigheid van deze oudere vormen in de brieven kan mogelijk worden verklaard door regionale verschillen, persoonlijke voorkeuren van de schrijvers of het behoud van archaïsch taalgebruik in bepaalde contexten.

Op basis van deze bevindingen kunnen enkele aanbevelingen geformuleerd worden voor toekomstig onderzoek en de praktijk van historische taalanalyse. Een bredere en diepgaandere analyse van een groter corpus met meer achtergrondinformatie over de scribenten kan helpen om de (in)consistentie in de toepassing van beide apocopevormen verder te duiden. Hierbij kan onderzocht worden of er subtiele patronen bestaan, bijvoorbeeld gerelateerd aan de positie van het onderwerp of de constructie *te + infinitief*.

Samenvattend laat de analyse zien dat het voorkomen van archaïsche en moderne vormen in de vervoeging van werkwoorden een afspiegeling is van de linguïstische dynamiek in de 18e-eeuwse correspondentie. Door aandacht te besteden aan zowel de formele als de informele aspecten van het taalgebruik, ontstaat een genuanceerder beeld van de manier waarop taal evolueert in specifieke communicatieve contexten.

6 Conclusie

Uit dit onderzoek blijkt dat het taalgebruik in 18e-eeuwse correspondentie wordt gekenmerkt door een opvallende variatie en verandering, met name rond de fenomenen *n*-apocope, *sjwa*-apocope en ellipsis. De bestudering van zowel formulaire als niet-formulaire contexten laat zien dat schrijvers in hun brieven soms bewust kozen voor oudere vormen, terwijl ze in andere situaties juist de modernere varianten gebruikten. Deze inconsistentie wijst erop dat sociale, contextuele en persoonlijke factoren een belangrijke rol spelen bij het bepalen van de gekozen taalvorm.

Bovendien laat het weglaten van het onderwerp zien dat er in epistolaire communicatie een specifieke tendens tot beknoptheid en vaste formuleringen bestond, waarbij archaïsche vormen en nieuwe taalontwikkelingen naast elkaar bleven bestaan. Daarnaast bevestigt de casus van de marktschipper – die over een periode van tientallen jaren brieven schreef aan functionarissen van het weeshuis – dat zelfs binnen het taalgebruik van één individu duidelijke veranderingen kunnen optreden.

Zijn toenemende gebruik van *n*-apocope en afwezige *sjwa*-apocope rond het einde van de 18e eeuw illustreert hoe taalvormen in de loop van de tijd konden verschuiven, wellicht onder invloed van veranderende schrijfconventies, nieuwe sociale contacten of persoonlijke voorkeuren. Zo wordt zichtbaar dat de studie van historische brieven niet alleen inzicht biedt in de formele en informele aspecten van taal, maar ook een waardevolle bron is om de wisselwerking tussen individuele taalkeuzes en bredere maatschappelijke ontwikkelingen te onderzoeken.

7 Bronnen

Primaire bronnen

Erfgoed Leiden. (z.d.). *0519 Inventaris van het archief van het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis (HGW), 1334-1979*. Geraadpleegd op 1 november 2024 van <https://edu.nl/h4xh6>

Secundaire bronnen

Beroepen van toen. (z.d.). *Omschrijving van oude beroepen*. Geraadpleegd op 25 november 2024 van <http://www.beroepenvantoen.nl/Oude-beroepen-S.html>

De Smet, I. (2021). *De sterke werkwoorden in het Nederlands, Een diachroon, kwantitatief onderzoek*. KU Leuven.

Dekker, R. (2002). De erfenis van Jacques Presser. Waardering en gebruik van egodocumenten in de geschiedwetenschap. *Amsterdams sociologisch tijdschrift*, 29(1), 19-37. Geraadpleegd op 24 december 2024 van <https://ugp.rug.nl/ast/article/view/24102>

Dodde, N.L. (1991). *...tot der kinderen selfs proffijt, een geschiedenis van het onderwijs te Rotterdam*. SDU uitgeverij.

Goeman et al. (2008). *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten, MAND deel II*. Amsterdam University Press. Geraadpleegd op 10 december 2024 van <https://edu.nl/q3ahk>

Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., de Rooij, J. & Van den Toorn, M. (1997). Welke klanken heeft het Nederlands?. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Geraadpleegd op 1 december 2024 van <https://edu.nl/hq9v6>

Kuijpers, E. (1997). Lezen en schrijven. Onderzoek naar het alfabetiseringsniveau in de zeventiende-eeuws Amsterdam. *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, (4), 490-522. Geraadpleegd op 2 januari 2025 van <https://edu.nl/dw7gp>

Leydse Courant. (1777, 13 augustus). p. 2. Geraadpleegd op Delpher op 7 november 2024 van <https://edu.nl/xtbfe>

Leidse fondsen. (z.d.). *Stichting Heilige Geest*. Geraadpleegd op 10 november 2024 van <https://leidsefondsen.nl/stichting-heilige-geest/>

Mathijsen, M. (2010). *Naar de letter. Handboek editiewetenschappen*. KNAW Press.

Moonen, A. (1706). *Nederduitsche Spraekkunst*. Francois Halma, Amsterdam. Geraadpleegd op 7 november 2024 van <https://edu.nl/mckdk>

Mooijaart, M. & Van de Wal, M. (2008). *Nederlands van Middeleeuwen tot Gouden Eeuw*. Uitgeverij Vantilt.

Nobels, J.M.P. (2013). *(Extra)Ordinary letters. A view from below on seventeenth-century Dutch*. Doctoral Thesis, Leiden University.

Rutten, G., & Van der Wal, M. J. (2014). *Letters as loot: A sociolinguistic approach to seventeenth- and eighteenth-century Dutch*. John Benjamins.

- Rutten, G. & Vosters, R. (in voorbereiding). *Historical sociolinguistics. An introduction*. Geraadpleegd op 8 december 2024 van <https://edu.nl/7a9vf>
- Simons, T. (2009). 'Ik heb ook nu niet uijt mij alderbest geschreven' Achttiende-eeuwse brievenboekjes en de geaapte brieven van Aagje Luijtsen. *De Achttiende Eeuw*, 41(1), 169-193. Geraadpleegd op 1 februari 2025 van <https://edu.nl/jw3jm>
- Simons, T.A. (2013). *Ongekend 18e-eeuws Nederlands: taalvariatie in persoonlijke brieven*. Doctoral thesis, Leiden University.
- Stadsarchief Rotterdam (z.d.). Geraadpleegd op 22 december 2024 van <https://edu.nl/8gu4d>
- Van Bree, C. (2016). *Leerboek voor de historische grammatica van het Nederlands-Deel 1: Gotische grammatica, inleiding, klankleer*. Geraadpleegd op 29 december 2024 van <https://edu.nl/n8gjc>
- Van de Voorde, I. (2022). *Pluricentriciteit in de taalgeschiedenis. Bouwstenen voor een geïntegreerde geschiedenis van het Nederlands (16de - 19de eeuw)*. LOT. Geraadpleegd op 15 november 2024 van <https://edu.nl/jvnee>
- Van den Toorn, M.C., Pijnenburg, W., Van Leuvensteijn, J.A., & Van der Horst, J.M. (Eds.). (1997). *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam University Press. Geraadpleegd 19 januari 2025 van https://www.dbnl.org/tekst/toor004gesc01_01/toor004gesc01_01_0017.php
- Van der Sijs, N. (2006). *De geschiedenis van het Nederlands in een notendop*. Uitgeverij Bert Bakker.
- Van der Wal, M. (2006). *Onvoltooid verleden tijd. Witte vlekken in de taalgeschiedenis*. KNAW Press.
- Van der Wal, M. (2014). *In gesprek met het taakverleden*. Universiteit Leiden
- Van Holk, A. (z.d.). *Binnenvaart in de zeventiende en achttiende eeuw: Innovatie en marktintegratie*. Geraadpleegd op 1 februari 2025 van <https://edu.nl/rcfpe>
- Van Wieren-Maan, D. (2018). 'Met tranen in mijn ogen...' *Brieven aan het Heilige Geest Weeshuis te Leiden*. Primavera Pers.

8 Bijlagen

8.1 Transcriptierichtlijnen

Erfgoed Leiden, archief Heilige Geest Weeshuis (HGW 221 en HGW 222)

1. Transcriptie

- Maak een diplomatische transcriptie.
- Neem alle hoofdletters, kleine letters, spellingeigenaardigheden, afbrekingen, woordgrenzen, regellengtes precies zo over als in het origineel.
- Breng geen veranderingen/verbeteringen aan in spelling, interpunctie, morfologie, syntaxis etc.
- Transcribeer alleen de brief, niet de adressering.
- Geef de overgang naar een nieuwe pagina aan met een witregel, dan <<page>> en dan nog een witregel. Zie ook de voorbeeldtranscripties.
- Als je iets niet kunt lezen, maak dan een tag, bijv.: <ambig>Nagt</ambig>. Dit betekent: er staat mogelijk *Nagt* maar dat is niet 100% zeker.
- Als je iets signaleert dat lezen onmogelijk maakt (een scheur, inktvlekken) of er is iets anders belangrijks (een wissel van hand bijvoorbeeld), dan kun je een redactionele tag invoegen: <<ed: vanaf hier een andere hand>>. Zie ook weer de voorbeelden.

2. Formaat

- Maak je transcriptie in een text-bestand (txt).
- Geef het bestand een naam volgens de structuur
Brief_nummer_archief_fotonummers.txt, bijvoorbeeld Brief_001_HGW_221_001-002.txt

3. Metadata

- Zet de metadata in een Excelbestand. Volg het voorbeeld van het Excelbestand Brieven HGW 221-222 (derde tabblad).
- Kolom A: Briefnummer: houd het nummer aan dat in het Excelbestand Brieven HGW 221-222 wordt gebruikt (eerste/tweede tabblad), maar ga uit van drie posities, bijv. 001, 002 etc.
- Kolom B: Archiefnummer: HGW 221 of HGW 222.
- Kolom C: geef de fotonummers, volg daarbij het eerste/tweede tabblad.
- Kolom D: de plaats van schrijven
- Kolom E: de datum van schrijven (jaartal-maand-dag)
- Kolom F: de afzender
- Kolom G: de geadresseerde
- Kolom H: heel korte typering van de inhoud
- Kolom I: ja / nee / ?
- Kolom J: aantal woorden (tags en <<page>> kun je meetellen, maar niet de redactionele opmerkingen)
- Kolom K: transcriptie: vul hier je eigen naam in of voeg je naam toe aan die van Brenda Assendelft of Dita van Wieren-Maan.

8.2 Metadata HGW221 Rotterdam

Brief	Archief	Foto's	Plaats	Datum	Afzender	rol/beroep	Geadresseerde	Inhoud	autograaf	antal woorden	transcriptie
026	HGW 221	059	Rotterdam	1757-03-10	Cornelis Bakker	vader	Vriend Herschap	of de vriend kinderen naar weeshuis wil brengen		157	Kámile
125	HGW 221	263	Rotterdam	1793-09-10	S Hendriks	boekhouder?	Regenten	er is nog geen geld voor de vrouw van Klaas de klerk		155	Kámile
128	HGW 221	273	Rotterdam	1777-08-15	Pieter Theod. Hollaer	boekhouder	Regenten	over Samuel Quakkenbosch die was weggelopen	waarschijnlijk wel	118	Kámile
164	HGW 221	339	Rotterdam	1788-04-10	Jacob van Renkum	wees	Regenten	over voorgenomen huwelijk voor matig wees		113	Kámile
165	HGW 221	341	Rotterdam	1791-12-15	Frederik van Keulen	vader	Regenten	over bijdrage aan weeshuis voor zijn kinderen (met aantekening erop dat hij moet betalen voor bepaalde datum)		141	Kámile
166	HGW 221	342	Rotterdam	1792-02-26	Frederik van Keulen	vader	Regenten	over bijdrage aan weeshuis voor zijn kinderen		264	Kámile
179	HGW 221	366	Rotterdam	1769-11-22	H Lagas	schipper	Regenten	over geldzaken		41	Kámile
180	HGW 221	368	Rotterdam	1769-12-22	H Lagas	schipper	Regenten	HGW+H14 221		122	Kámile
181	HGW 221	370	Rotterdam	1770-04-12	H Lagas	schipper	Regenten	over geldzaken		110	Kámile
184	HGW 221	376	Rotterdam	1791-06-28	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld		163	Kámile
185	HGW 221	378	Rotterdam	1791-05-06	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld		111	Kámile
186	HGW 221	380	Rotterdam	1790-03-29	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld		85	Kámile
187	HGW 221	382	Rotterdam	1789-08-03	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld		149	Kámile
189	HGW 221	386	Rotterdam	1789-04-10	H Lagas	schipper	Regenten	over aantekening van Bendt, overlijden van schipper Hoogerboort en ontvangst van obligaties		97	Kámile
190	HGW 221	388	Rotterdam	1788-05-13	H Lagas	schipper	Regenten	over de kosten van de slaapvrouw/baas		116	Kámile
191	HGW 221	390	Rotterdam	1786-08-18	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld (Lagas is schipper, zie foto 391)		79	Kámile
192	HGW 221	392	Rotterdam	1786-03-02	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld, over een persoon terug uit Polen nu naar Zeeland		153	Kámile
193	HGW 221	394	Rotterdam	1784-02-14	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld		58	Kámile
196	HGW 221	399	Rotterdam	1782-05-10	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld		40	Kámile
197	HGW 221	401	Rotterdam	1782-03-16	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld, melding van het overlijden van Jan den Bos		104	Kámile
198	HGW 221	403	Rotterdam	1782-02-02	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld, afbetaling van schip		95	Kámile
200	HGW 221	408	Rotterdam	1779-04-02	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld, het overlijden van kind (van De Koning)		97	Kámile
236	HGW 221	479	Rotterdam	1788-08-25	Peternelle Kuijm	burger	Regenten	over weggelopen wees		102	Kámile
237	HGW 221	480	Rotterdam	1789-11-25	Valentine Ruijm, Jan Sas	onbekend	Boekhouder Molenaar	over onkosten	nee	150	Kámile
249	HGW 221	497	Rotterdam	1763-08-27	Arij van Setten	onbekend	Regenten	overzicht van onkosten, kist		129	Kámile
262	HGW 221	523	Rotterdam	1790-04-19	Pieter Tasseron	vader	Regenten	stuurt geld voor dochter en wil briefje van haar		42	Kámile
275	HGW 221	550	Rotterdam	1783-02-19	J.A.Vink	waterschout	Regenten	over vier wezen		202	Kámile
276	HGW 221	552	Rotterdam	1783-02-25	J.A.Vink	waterschout	Regenten	over vier wezen (zie 275, tussenpersoon?)		237	Kámile
013	HGW 221	028-029	Rotterdam	1796-03-18	L. Beudt	boekhouder?	Jacobus Molenaar (boekhouder)	informatie over wezen		326	Kámile
048	HGW 221	101-102	Rotterdam	1781-09-25	H vd Bosch	officier in leger	Regenten	over gesneuvelde Elias Dronet oid		97	Kámile
052	HGW 221	110-111	Rotterdam	1783-11-19	Barrardus Brant	familie / betrokkene	Pieter Knaap pruikenmaker	over een wees		366	Kámile
070	HGW 221	149-150	Rotterdam	1782-05-01	Johannis de Buijser	vader	Lijsie Kramer	gaat dienst nemen, verwijst naar geld (zie 147-148), deze in ander handschrift!		197	Kámile
127	HGW 221	270-271	Rotterdam	1772-09-19	Pieter Theod. Hollaer	boekhouder	Regenten	over kosten (maandcedel) voor Cornelis Prins, Hollaer werkt voor OIC		206	Kámile
182	HGW 221	372-373	Rotterdam	1793-05-30	Jan Lambers	boekhouder	Regenten	over wezen en geld		269	Kámile
183	HGW 221	374-375	Rotterdam	1793-05-16	Jan Lambers	boekhouder	Regenten	over wezen en geld		313	Kámile
194	HGW 221	396-397	Rotterdam	1783-12-23	H Lagas	schipper	Regenten	over wezen en geld en over de mogelijke dood van een kennis		278	Kámile
207	HGW 221	420-421	Rotterdam	1793-09-26	Arie Martijn	vader	broer en zus	wil zijn kinderen niet uit weeshuis halen		321	Kámile
235	HGW 221	476-477	Rotterdam	1783-12-17	Matthijs Rostkerke	buurman (van zus geadresseerde)	vriendin	over kind dat via Leids contact in weeshuis komt		151	Dita + Kámile
238	HGW 221	482-483	Rotterdam	1789-11-12	Valletin	werkgever?	Regenten	wezen	mogelijk	168	Kámile
293	HGW 221	578-579	Rotterdam	1765-12-28	Johannes Stiboldt	burger	Regenten	over drie jongens		172	Kámile
De drie geselcteerde brieven van H. Lagas.									gemiddelde	157,35	
									totaal	6294	

8.3 Voorbeeld Brief 236_HGW_221_479

8.4 Transcriptions

Brief_013_HGW_221_028-029

Den Burger Jacobus Molenaar rotterdam 18 Maart 1796
Boekhouder van het H.G. arm huys
te
Leyden
Meede Burger !

Den 9e Maart heb een brief bekumen van W. van der
fleugh Jr. als regent , ter Jnformatie wegens de kam
kinderen, welke op dien datum dan ook kortelyk
door my is beantwoord.

Hier nevens Zende dan

1e Een pak houdende de Kleederen dien kinderen
voor Zoverre Zulks daar hun is over gegeven

2e de Maandbrieven der 8 Jungelingen welke als

Jong Matroos Zyn geplaats als

<ambig>Mats fo</ambig>	205 “	Abraham van Duuren	op Brutus	
“	“	204 “	Cornelis Domes ...	S.B.N. J.A.Bloys
“	“	514 “	Rudolph Harde ...	op State Generaal
“	“	541 “	Abraham Andriesse	S. B. N. Stang
“	“	254 “	Abraham Kallenburg	Wassenaar
“	“	253 “	Johannes Laagelee	Capt. C. Y.Bloys
“	“	284 “	Nicolaas Hoikens ...	op Hercules
“	“	283 “	Lucas van der Kraay	Capt. Lieut G.J.van reysort

Winnende deese 8 alle de gage van f 10- G Maand, ter
wyl de overige f8- G Maand winnen en als oplaagers
provisioneel Zyn geplaast op het wagtschip rotter-
dam onder den Lieut M. Feteris

De Eerste zyn geaccoodeerd f50- premie, maar de
7 Jongens die als oploopers zyn geplaast niet

<<page>>

de 8 Jonge matrosen zyn uyt de premie gekleed

3e hier inne eene Leyst der kleeding met de
prysen, welke yder dien Jonge matroosen heeft
gehad, terwyl de overige geld en dien premie onder
de 15 volgens afspraak is uyt gekeerd en betaald

4e De maand brieven den 7 Jongens blyven bij het
fonds berusten, ten zy regenten mogten goed
vinden de f38,19 voor yder wegens de kleding
en het Ligten den maandbrief / te weten het zegel /
te Voldoen

Vertrouwende deese Elucidatie ampel genoeg Zal
Zyn, ben naar wensch van heyt en aanbod
van Broederschap
Uw Meede burger
S. Beidt

Brief_026_HGW_221_059

rotterdam den 10 maart
zeer waarde vrient herschap
ik laat ue weet als dat ik kornlelis
bakker al hier in rotterdam in de
zeevenhuis steeg by willem gouwen
tak tuis leg nu is myn verzoek
als dat gy myn kindre beliefttebezorge
in de gots huize want ik nu niet kan
ooverkoome en ik zal de maantbrief
oover stiere als ik gemonstert heb
en indien gy het niet belieft te geloove
zoo schryft maar eens aan de slaap
baas willem gouwentak en ik ben van
gedagte om den 29ste van deeze maant
te monstre en vorders wens ik myn
kindere het noodige naa ziel en ligham
verders de groetenis aan al mynbuure
en goede bekende <ambig>dicas</ambig> en bleyft u
toegeneege vrient

Korneelis bakker

<<ed: wissel van hand>>

Schipper de Juffr Elizabeth

Schipper Pieter mathijs. Joelen .

den 1 april moet hij aan boord volgens een brief aan
zijn broer willem appel, door mij E.L. gezien 30 maart 1757.

Brief_048_HGW_221_101

Myn Heer !

De perzoon van EliaS Dionet is by onS in de Rolle van 'S LandS Fregat Brielle, onder Commando van den Capitein G: oorthuyS, bekent, zynde in t gevegt 30 Mey paSsato, gesneuveld, zyn maandbriev beruSt onder d' Erve van Juffr van Straalen woonachtig over t Princenhof <<ed: interlineair toegevoegd>> alwaar d'afrekening tot 6 Meij, zynde tot die tyd de Soldyë door t Land betaald, door de gerechtigdenS kan werden gevraagd.

ik hebbe d 'Eere my te noeme

Myn Heer !

UWEd. D Vdienaer

HvdBoSch

Rotterdam

in t comptoir der

Hoofdelyke Betaling

den 25 September 1781

Brief_052_HGW_221_110-111

Rotterdam Den 19 November 1783

Mein Seer Goede Vrient En Vrindinnen Ik Barrar
Dus Braant Ik Lat UE Weeten als dat UE
Brief Ontfange heb En Verstan dat UE het kint
Weer tee Ruijg. Wijl senden Maar min Goede Vrin
Dinnen daar heb gij Geen PrijmiSSee toe omdat tee doen
Vermis het Kint Hier <ambig>gewonnen</ambig> en Geboeren iS
En Hier gdoept iS en Gij Nuij daar Over bent Soodat
Gij Verabelseert ben om dat Kijnt Heier tee beSurge
Want U Suster Mein Een Mein Vrouw Vreem
Is en Mein Vrouw Soo Veel Moeten heeft gedaan
Voer de Heeren BurggemeeSterS omhar in het huijs
Tee krijgen dat Sij geholpen Sou Worden Soo kengij
<ambig>Wil</ambig> denken Wat Kwaal dat har Schult Sou dat
Wij Blij bennen dat U Suster BeSurg iS alS Sij het
Daar over halt Nu hebben Wij Wel Goeden
Burgemeesters Maar Mein Vrouw die Luijden
Niet ken dwingen omdat Kint ook tee houde ijk denkt
Dat Gij hier ook Goeden Burgemeesters heb in terwij
Het Kint Hier gewonnen en geboeren en gedoept
Is Soodatte de Goede Burgemeesters har ook Zorg kijgt
Sel Vinden om het Kint tee helpen Vermist het
Tot geen kWaat souw op <ambig>Wuassen</ambig> Nu heef min
Vrouw U Suster soo Veel als aan har Goodde hant

<<page>>

En in Preesensij Van twee heellebaarsdiens moeten
Beloeven om het Kint nar UE tee sende Wij nu als
Vreemden sin En gij Eijgen Van UE Suster en dan
Het Kint ben denkt ijk dat Gij dan Ook Verobelsert
Ben om surg tee vraagen Voer het kint Gelijk Wij nu
Surg gedraagen hebben voer U Suster om tee Sien of
Sij gehoolpen ken Worden Wij hebben ons Plijgt
Gedaan doet Ock soo en als gij Schrijft soo is min
Addereest Op de Schiedamschedijk in de Sueven
Steegt Aan Barrardus Brant in Het Koosse
Huijs Nu Versoekken Wij dat Gij ons eens laat
Weeten hoe gij daar mee vaart op datte wij U suster
Het Noch ken laten Weeten als sij noch in
Het land der Leevijgen is Hier meeden
Soo breek ijk af een Wenssen UE het beste
Een Sijt Van Mein Vrouw Gegroet En Van
Barrardus Brant Wij sellen dan
Aentwoert Verwaagten

Brief_070_HWG_221_149-150

Seer goede vrindin Lijsie kramer
Jk moet Ue doen weten Ik dienst hebt
genome bij het Lant voor Rotterdam
op schip blijJenburg bij Capteyn
Rossce brune Jk wel over gekome hebbe
Maar Jk heb de ockasie Niet gehad
Mijn vrindelijk versoeck is Ue soo
goet gelieft te wesen en loste bij meutje
Fruij Een baatje Alwaarop staad Een
gulde En soo Ue geld Nodig hebt kan
Ue drie duCate krijgen maar versoecke
het Niet tegen myn kindere te segge
Van het geld Maar het doet Myn
Leet Jk Niet kan over kome en Weist
soo goed En gelieft het tegen myn
Kindere dat te segge En Aan mijn
vrinde Maar soo mijn Kindere bij
Ue K <<ed: doorgekrast>> Ver Soeke dat je Se maar
Goet doet versoecke Ue van dat geld Niet
tegen Een van mijn vrinde of Vrouws
vrinde te seggen En ver soeke NooyT
iets te geven tot verwijt Aan myn Kinderen

<<page>>

Verder Weet Jk Ue Niets Meer te Mel <<ed: door vouw in blad einde van 4 regels niet gescand>>
Als gegroet van mijn En hoope Nog Een
bij Ue te kome binne korT verder
blyff Jk met Alle Agting Ue vrin

perorder Johannis de Buijser
Rotterdam 1 Maij 1782

N.B. VerSoeke UE het tegen de Regenten te
Seggen Jk dienst ten oorlog hebt voor
Rotterdam of anders tegen mijn SuStter
Lijsie kramer
En mijn maant Seel Staad bij
Arie beere Woud
Woonende over het prinse hoff
in t beere Woud
tot
Rotterdam
PS Sende UE drie ducate Nu om Aan
myn kindere daar voor goette doen
En dat moet onder UE blyffen

Brief_125_HGW_221_263

Aan de Heer Regenten Van Het HGeest of Armen Weeshuis
Te Leyden
Myne Heeren !

UwEd. missieve indato 9 dezer ontvangen hebbende, dient ter rescriptie dat er nog geen geld voor de Vrouw van klaas. de klerk te goed is ; om dat, gelyk de Heeren Seer zal remarqueeren, hy nog maar 6 maanden in dienst is: _ Wel is waar dat ik die Vrouw de reedenen door UwE. geallegeert gezegt heb : hiertoe was ik door het aanhoudend lastig vallen van dat Mensch genoodzaakt , anders zoude ik haar maar alleen gezegt hebben dat er nog geen geld voor haar te krijgen was._ Intusschen kunnen de Heeren zich verzeekeren dat ik , zodrae er iets kan gegeven worden, niet manqueeren zal het aan stonds te Communiqueeren.

In vertrouwen van hier meede aan Ued. geëerde inttentie <<ed: 1e t doorgestreept>> voldaan te hebben blijf ik met alle achting

Myne Heeren!
UEDWDienaar
F.Hendrikse
Rotterdam 10 Septb. 1793

Brief_127_HGW_221-270-271

WeEDEle Gebore Heer

Door Den Heere Van Ysselmonde mij terhand gestelt sijnde UWEdGeb. Lettere aan Syn Wel EdGest. geschreve dato 13 deser, met Versoek UWEdGeb. daar op in antwoord te dienen ; Soo hebbe de Persoon van Cornelis Prins vertelt met de boekhouder Jan Visser syn vrouw, over het maken van een maancedulle gesprooke, maar segt absolut gem. <<ed: interlineair 1 en 2 toegevoegd>> Persoon te moete late gaan indien <ambig>sula</ambig> geschiet , ten Sij de de Heeren Regenten van het Wees of Arm huis her Transport tegen een redelijke Prijs ten hare Perijkel wilde overnemen, Dat als dan een Maancedulle soude kunne maken , of dat de Heeren Regenten hunne Protentie ten laste van cornelis Prins hebbende uyt hoofde van Alimentatie aan sijne kinde , gelievde te reserveren tot syne thuyskomste uijt India , het welke Ik op syne Reekening als dan soude

<<page>>

kunnen noteeren, om indien er te goed is bij sijn terug reijde, aan Haar Ed. garant te komen Sal hier omtrent Een Lettertie , wegens de genome resolutie van Uwed Geb. tegemoet sien Terwijl d' Eere hebbe van met alle respect te zijn. ,

WeEDEle Gebore Heer

UWEd Geb. DWDienaar

Pieter Theod. Hollaer
Soldij Boekhouder Van de O.I.Comp
Rotterdam. 19 sep. 1772

Brief_128_HGW_221-273

d'Heeren Regenten
van 't Weesh. der Stad Leijde

Mijn Heeren

Alsoo hede morgen in de Leijdse courant, volgens
Advertissement hebbe gesien, dat onder de
weg gelopene uijt het Huijs sig bevind de Persoon
van Samuel quakkenbos van Leijde ,
dewelke bij de oostJnd. Comp. heeft Dienstgenome
op het schip 't H. te krooswijk als hooploper
a f 7.- per maand, & met dat schip den 8e. deser
maand uijt Goeree is in Zee gelopen
de overige staan met die Namen niet bekent
bij de Compagnie ter camer alhier.
Hebbe niet wille Afsijn UWEd. Zulks te adverteere
Terwijl Ik met veel agtinge teekene

Mijn Heeren
UWEd.D.W.Dienaar
Pieter Theod. Hollaer
Soldij Boekhouder van de
oostJnd. Compagnie

Rotterdam
15 Aug. 1777

Brief_164_HGW_221_339

Eedele agbaaren heeren Reegenten

mijn neef yacob van Sellen is by mijn geweest en versogt om in het heuwelijk te gaan waar op ik hem hebt gevraagt of hey in Staat was om de Kost tewinnen waar op hey myn heeft geantwoort onder des heeren Seegen van ijaa waar op ik by mijn broeder teleijmuiden bengeweest en gevraagt of heij ook Eits tegen het huwelijk van Sijn neef hadt en die heeft myn gesegt van neen endus heeft hij van ons konsent en wij reeke mandeeren hem verder in uE groot agbaaren gunst en blijven uE grootagbaaren onderdaaniegen dienaar Jacob van Kerkum

Rotterdam den 10 april 1788

Brief_165_HGW_221_341

WelEdeLe Heere Regenten ik kan niet
naa Laaten om ue heere regenten volgene
mijn Pligt die ik verschuldig ben ue te
schrijven als dat ik hier te Rotterdam
werk heb gekreegen namelijk een veerschuijt
daar ik alle weeken een Rijsdaalder op win
en daar moet ik mijn kost van doen en dus
mijn hare kun ue heere wel denken als dat ik
on magtig ben om mijn schuld aan ue te
voldoen maar heere ik Zal tog mijn best doen
dat ik tog wat anders krijg dat ik ue heere
zal kunnen voldoen en vervolgens <ambig>le</ambig> verblijve
ik ue onderdaanige diens wilge dienaar
Frederik van keulen
Rotterdam den 15 Decembur

<<ed: wissel van hand, een notitie toegevoegd>>

hier op geantwoord dat voor Nieuwjaar 1/3 moet betaald Zijn en dat met
Feb: 1792 de Rest of anders dat hem de Kinderen zullen thuis gezonden worden
den 19 Dec: 1791.

Brief_166_HGW_211_342

Weledele heere regenten ik heb den brief
uijt naam van ue heere Regenten ontvangen als
dat ue heere mijn dagvaart te gen morgen
en myn schipper wil geen ander in Zijn werk
hebben en dan was ik mijn werk in t geheel
kweijt dan Zat ik heere daar nog slimmen
toe en ue heere schrijf mijn als dat ik de spot
met ue heere steekt dat Zouw mijn Zoo
Leet Zijn als mijn Zonden als dat ik met
ue heere Zoo Zouw leeren terweijl ue heere
Zoo mijn kinder onderhoud en Zoo genaadig
met mijn leeft en ik Zoun ue heere regente
wel wat geld gestuurd hebben maar ik ben onmag
tig geweest want ue heere kan wel begrije
als dat ik de meesters hier ook moet betaalen
van mijn rijtsdaalder dus kan ue heere regenten

<<page>>

wel denken als dat ik niets over sweeks kan houwen
maar nue heere heb ik van mijn schipper twee
Zeeuwsze rijtsdaalders op genoomen mits als dat hij
alle weeke van mijn geld wat of houwen Zult en
die stuur ik ue heere die en ik hoop als dat ue
heere daar tog mee vernoegt Zulle Zijn tot dat
het wat verder is dat ik meer wat mein geld
wint dan belooft ik ue heere het <ambig>agstsallege</ambig> te
voldoen Zoo gauw als ik maar kan en verders
hoop ik als dat Godalmagtig ue heere regente
en het weehuijs daar ue mijn kinderen in
gods vreezen opvoed Zult Zegenen en
beschermen en verders blijf ik ue onderdane
ge dins willege dienaar
Frederik van keulen
Rotterdam den 26 Februarij 1792

Brief_179_HGW_221_366

Myn Heer en Vriend

Sende UE het briefje maar versoeke
nu gekwaliefieseert te worden tot den
ontfangst van die penninge want op
die procuratie kan ik het niet doen
verblyve na groetenis uw vriend

H. Lagas

Rotterdam

den 22 novembr 1769

Brief_180_HGW_221_368

Mijn Heer en Vriendt

Sende UE hier nevens het geldt te weeten
agt en dertig gulden en vier stuyvers maar
ik versoeck daar kwitansie van om dat
ik niet alleen op het boek moeten teykenen
maar nog moeten borg stellen voor de selve
somme want dat is het Gebruyk al was het
soo veel stuyvers verders sal UE beter weeten
van het geene gegeeven wordt van sulke
dingen ik versoeck dat UE maar na gewoonte
geeft ik heb vier stuyvers aan briefe port
gegeven soo het UE gelieft aan de knegt
mede te geeven het is wel anders sal ik
het wel kryge als ik in de stad komt
blyve na groetenis UE onderdanige dienaar
H. Lagas
Rotterdam
den 22 decembr 1769

Brief_181_HGW_221_370

Myn Heer en vriend

Alsoo ik de papieren ontfangen heb
en met de selve op de huysen geweest
heb maar op het westindies huys kan
ik niet te regtkoomen alsoo daar nog geen
boeken over gesonden syn maar op het
oostindies huys daar sal ik in de andere
week geld kunne krygen op de maandt brief
van Johannes de koning en wat aangaat van
willem Spelthaan die is nog in leeven en is nog
op syn transport Seventien gulde Schuldig Soo
dat als ik in leyden kom UE het geldt met de
papieren sal mede brengen blyve na groetenis

UE dienaar en Vriendt H. Lagas
Rotterdam
den 12 April 1770

Brief_182_HGW_221_372-373

<<ed: het eerste blad van de brief is op foto 373, het tweede blad op 372>>

DHr J. Molenaar

e Leyde Rotterdam 30 Meij 1793

Mijn Heer

Als ge-Eerde van Meij 25 js myn gewoorde
en den jnhout daar <ambig>Uijt</ambig> Verstaan soo
Dient dese tot antwoord <ambig>dat</ambig> Pieter
Van de Velde reeds Naar boort js ver
Trokke met sijn soontje Ue schrijft
myn over de Gasie en ontrent de vol
magt van de selve soo hebbe <ambig>jk</ambig> de
Eer UEd te melde dat Er voor Eerste
Nog niet aan te doen want dat de
<ambig>Naar</ambig> Gelaaten schuld Eerst op Ge
vaa re moet syn daar nog al wat tyt
Sal met Heer Loopen <ambig>woud</ambig> voor Eerst
js Hy Pieter Van de Velde Schuldeg
op syn maand brief buijten den jn
trest *f*94.16 aan Myn Nog Schul
deg gebleven volgen Hant tekening
aan contant ver schooten gelde buyten
den Intrest *f* 40 maak te same uyt de
soma van *f* 134,16 soo dat eer wat tyt
om Loop eer dat die schuld is op

<<page>>

Gevaare wel js waar de gasie js *f*58
smaands maar dan komt er by de Monster
Maand diese aan boort ontfange en
Neemen se dan buyten dat Nog gelt op
om <ambig>Eenige</ambig> verversin te koop en Moet nog
Eerst Verdiend syn Eer wij gelt Kryge
soo dat UE Ligt kan begrypen dat er
Een groot Jaar Verbijjes eer der te goets
Kan syn maar sal <<ed: interlineair sal toegevoegd>> nie by afrekening
Tellekens melde Hoe met te goets
hebbe gelde en de schult wat het
<ambig>soontje</ambig> aan gaat heeft op syn maand
brief gehad aan goet *f*44.8 buyten
Den jntrest Nog aanmyn 14.12 te same
Negen en vyftig Gulde en wird maar
ses gulde smaand dat Niet op <ambig>diep</ambig>
dat daar ook niet veel van kan komen
Naar Hertelyke Groetenis lekene met
agting
Myn Heer UEW Dienaar
<ambig>guard</ambig> Jan Lambers

Brief_183_HGW_221_374-375

De Heer Jacobus Molenaar
eu Lyden Rott den 16 Mey 1793

Mijn Heer

UE Ge Eerde kan 13 dagens
wel gewoorde iden jnhout
verstaar soo dat tot Antwoort
Pieter Van De Velde by myn
Groot <ambig>Tagting</ambig> gulde by mijn
schuldeg js en jndien Dat Heere
Regenten Myn blieve te betaalen
kanne over de maand brief De spon
Veere Mits dat de Heere Regente
Hem besorge wat hy benodigt heeft
volgens syn qualityt aan boort
Dan sal Pieter Van der Velde met
Syn soontje wel op Hondert Vijftig
Gulde te staan komen en dat nog maar
Soper het geen Hij Nood saake lyk
Met syn soontje nodig heeft. soo dat
UE kan begrype dat Eerst die
Schuld op gevaare moet syn eer

<<page>>

het wijs Huijs of jmand ander jts
kan trekke soo dat er heel wat tyt
verloop eerder gelt kan betaalt
worde het js waar hy wint f18 permaand
Maar het volk Neemt ook welbij
Een of ander okasie gelt aan boort
om ver versing te koopen soo dat er
jaare voor bij gaan eer dat er wat
te goets js soo dat Jk niet kan schryve
wanneer of Hoe veel dat er ontfange
kan worde maar het best dat er op
js dat Js dat de Heere regente
hem Een volmagt laate tekenen
om als de schuld js opgevaaren
om 2 of drie maande of meerder
Naar dat UE dat met Hem vind
te kanne ontfangen dan soude wy
alser gelt te goets kanne betaale
anders weet jk er geen weg op
Naar minsaame groetenis blyve
jk met agting
Myn Heer UEDW dienaar
Perard e Jan Lambers

Brief_184_HGW_221_376

Myn Heer en Vriend

Heeden morgen een brief van UE ontfange
Hebbende maar de persoon niet vernoomen
Soo heb ik by Peet geweest en het geld ontfange
ook heb ik by de Heer hofman geweest maar
geen geldt ontfangen omdat brondgeest syn
afrekening hadde het was door veel beezig
heid by dien heer te noteeren want die heer
syn saak soo seer niet is in de maand seelen
en hy de selve voor schult had over genomen
en veel uithuysig is dat was de reeden maar
hy heeft hem betaalt f90-3 ik schryf UE
dit om soo er nog ockasie was om die persoon
te noodsaake tot betaaling terwyl er nog het
geldt niet op kan syn sal UE op morgen met
myn knegt het geld senden versoeke dan met
een een kwitantie sal my salaris daar van af
houden synde f3-30 voor briefe port en gedaane
dienste blyve verder Met Alle Agting
UEDienaar en vriend
Hendr Lagas
Rotterdam
den 28 Juny
1791

Brief_185_HGW_221_378

Myn Heer en Vriendt

UE brief ontfangen hebbende dient tot ant
woordt dat de maandseel van Jeremias slinge
land op sint aurus syn maandseel by kasper
peet is en die van Jan Bronsgeest is by Jan
hofman in het hang die van Jan de geer
is niet op het schip maasland soo een schip
is by de maas niet maar is op het wagtschip
den Arend maar de maandbrief is by Beeidt
dog nog niet te goes sal by die lieden eens
gaan om die te waarschouwen dat voor het
weeshuys moet ingehouden worden
Blyve verder met Alle Agting Myn Heer
UEDienaar en Vriendt
H. Lagas
Rotterdam
den 6 Mey
1791

Brief_186_HGW_221_380

Myn Heer en Vriend

ik heb by de Heer beudt geweest en die heeft
de maandseel van die persoon en is op het
wagt schip schiedam dus heb ik aanteke-
ning laate doen om hem geen geldt te geeven
voor al eer het huys het syne heeft maar
wist niet hoeveel ik moet laten tekenen
ook moest syn slaapvrouw eenig geldt
hebben dus als ik UE in Leyden spreek
sal dat dan wel nader Hooren blyve
Verder UEDienaar H. Lagas

Rotterdam

den 29 Maart

1790

Brief_187_HGW_221_382

Myn Heer en Vriendt

'n antwoordt van UE van den 28 July
de commissie niet eerder heb ik kunne ter
uitvoer brenge soo hebbe by kasper peet
na die Jan Martyn geïnformeert maar dat
sit daar niet te breedt wat van syn te goed
hebbende gasie was was maar seventig gulde te
goed daar hy by syn thuis koms naakt en bloot
en sonder geldt in de noppe moest gestooke
worde en wat sakgeldt gegeeven hebbende
soo rest daar nog soo by de dertig gulde over
die ik kan kry gen maar Jan martijn by
my gekomen synde en versogt om daar wat
voor syn van te hebbe versogt hebbende soo
heb ik gesgt Daar over te schryven en de
wyl ik maandag te leyden kom sal UE daarover
Spreeken wat orders UE in tussen bekomt
blyve verder met Alle Agting UEDienaar
Hendr Lagas
Rotterdam
den 3 Augustus
1789

Brief_189_HGW_221_386

Myn Heer en Vriendt

Dient in antwoordt op UE Missie de Heer

Bendt heeft het op het boek aangetekent

De drie maande en de Schuld Rol word eerSdaags

verwagt dan kunne Sy naSien hoe het daar mede

Sit en Sulle my dan waarSchouwen maar myn

verSoek is Soo UE daar iets in kan doen dewyl

Schipper Hoogerboort dood is om myn ook de

ontfangst van de obligaties te beSorgen die de

Heeren Regenten onder haar hebbe van het huys

UE Sal my verpligten Blyve Met Alle Agting

UEDienaar en Vriendt

Hendr. Lagas

Rotterdam

den 10 April

1789

Brief_190_HGW_221_388

Myn Heer en Vriendt

Al Soo ik bij de Heer de Sitter ben geweest
omtrent <ambig>dac</ambig> dangerman maar heb niet
veel op gedaan want hy heeft dat Soo kort
op genomen en daar by die Heer gedupeert
met te Seggen dat Syn kinderen dood waare
en dus dat de heere niet meer te eySen
hadde Soo dat de overSchot is die ik heb
ontfangen twintig gulden aan syn slaap
baas is in de veertig gulden betaalt hy
heeft 42 gulde gehadt Soo dat nu niets
meer te goed is Sal UE de twingtig gulde
by alle wel weesen aan Staande maandag
ter handt Stellen blyve Met Alle
Agting UEDienaar
Hendr. Lagas
Rotterdam
den 13 Mey
1788

Brief_191_HGW_221_390

Myn Heer en Vriendt

Sende UE hier Neevens de dood brief
van iSaak van den Berg daar heb ik
twee Schellinge voor moeten geeven en
aan Staande woensdag iS er afbetaaling
van het Schip duS Sal ik by alle welweeSen
Dingsdag morgen by UE koomen om een kwa
lificatie van heere regenten om de ReSteerende
Penninge van den te goed Synde gaSic te ontfange
Blyve verder met Alle Agting My Heer
UEDienaar H. Lagas
Rotterdam
den 18 AuguStuS
1786

Brief_192_HGW_221_392

Myn Heer en Vriendt

UE MiSSieve ontvangen Dient in antwoordt
Dat die persoon wel by van wel by van poolen
is thuyt geweest maar heeft hem na Zeeland
gesonden en of de Selve daar te regt is gekoomen
aan dienst wist hy niet hy had beloofte aan van
poolen te Schryven als hy dienst had en dat heeft
hy tot hier toe niet gedaan dus denkt hy dat
hy nog op geen Schip is verder kan hy daar niet
van Seggen by de Sitter heb ik geweest daar
heb ik drie maanden gasie ontvangen neegen
gulde per maandt bedraagt 27 gulden
daar af voor myn moeite en briefe port f12-
Dus bekomt UE f26- 8- Soo van poolen
bescheid uit Zeeland mogt krygen Sal my
dat Laaten weeten ander Sal UE dat met
de Zeeuwse Schipper moeten onderSoeken
Blyve verder met alle Agting Myn Heer
UEDienaar H. Lagas
Rotterdam
Den 2 february
1786

Brief_193_HGW_221_394

Myn Heer

in Antwoordt op UE miSSieve van giStere
gesonde dient in antwoord dat op die maand
Seel buyte de Scheepschulde gegeven iS
een groote 80 gulde maar de houder Soude
de Selve niet gaarne overgeeven omdat het
Syn Neef iS dit tot UE onderrigting

Blyve Met Agting Myn Heer

UEDienaar Hendr. Lagas

Rotterdam

den 14 February

1784

Brief_194_HGW_221_396-397

Myn Heer

UE miSSieve Heeden morgen ontfangen
hebbende dient in antwoordt dat het menS
neeltje vastenouw op die naam in het werk
huys gepaSSeerde donderdag iS gekomen en na
dat sy 2 maal vier en twintig <ambig>miren</ambig> daar in is
geweest over leiden is Soo dat Sy haar geen
woordt al die tyd hebbe hoore spreken en dus
geen verder berigt daar van kunnen geeven
dat Soude op het ordinare dood boek moeten
gesien en in die buurt moeten gehoord worden
daar sy van daan gebragt iS of dat haar egte naam
Soo was en die buurt iS van de beste niet en op het
dood boek dat kost geldt dus, Sal UE order wagten
wat de persoon op het hof aangaat daar kan ik nog
niet meede te regt koomen voor het andre jaar
al de <ambig>Eres</ambig> afrekening krygt want die persoon
heeft by syn aanStelling 16 gulde of een maant
gasio op handt gehad en voor 55 gulde aan plunje
en nog eenig geld dog niet veel Soo dat heere Regente
hem nog wel Soo hy wat nodig heeft kunnen geeven
want die de maand Seel heeft komt om al het geen
er by soo een afrekening te goed iS Sonder bepaling
van twee maanden ook Sende UE een nieuwe maand
Seel want de andre niet meer goed was daar voor heb

<<page>>

betaalt tien StuyverS dat iS geSet geldt
ook iS er geen procutaie van Heeren Regenten
by nodig want die de maand Seel heeft die ont
fangt geldt dus verre verSlag van myn
comiSSie Sal ockaSie UE wel Spreken
blyve verder met alle Agting Myn Heer
UEDienaar Hendr. Lagas
Rotterdam
den 23 december
1783

Brief_196_HGW_221_399

Rotterdam den 10 Mey 1782

Myn Heer en vriendt

Volgens UE verSoek gaat hier nevenS

een <ambig>dulatoor</ambig> van de luytenant van het

Schip hoope dat na UE genoeg Sal Syn

blyve verder met alle Agting Myn Heer

UEDienaar Hendr. Lagas

Brief_197_HGW_221_401

My Heer

VolgenS UE order informatie genomen
na de maandSeel van Jan den oS bekomt
UE de dood brief en niet te goed hebbende
moet de maand Seel houder nog in de Seven
tig gulden van den overleedene hebben
die hy te kort komt èn dus te goed houdt
aan den overleedenen de heer van den boS
heeft op de nevenS gaande notietSie op geSet
wat hy al ontfangen heeft ook heeft Syn
vrouw al twee maal daar geweeSt om
een dood brief en of er niet wat overSchoot
blyve verder met alle Agting Myn Heer
UEDienaar Hendr. Lagas
Rotterdam
den 16 Maart
1782

Brief_198_HGW-221_403

Myn Heer

UE brief ontfangen hebbende dient in
antwoordt dat heden afbetaling van
dat Schip gedaan is en ik maatseel houder
Sprong geweest heb tot afrekening en
duS daar nu nog te goed is *f*65 - 2 duS van
UE een kwitantie mag verSoeken om dat te
ontfangen Sal dan by myn aankomst die
by alle wel weeSen woensdag Sal Syn het geldt
mede brengen wat het andre aan gaat Sal wel
in de Soomer weeSen verder heb ik de eer om
my in UE gunSt te recomandeeren en blyve
Myn Heer UEDienaar H. Lagas

Brief_200_HGW_221_408

Rotterdam Den 2 April 1779

Myn Heer Langendyk

Sende UE de maandbrief met f62-12 /

De heere op het huys verSoeken op een ander maal
in het papier te Setten dat het kind van die de
koning nog in leeven iS en Soo hy in indien nog leeft
Want Soo het kind dood of uit het huys waS Soo Soude
Sy daar op niet betalen en Soo hy dood waS ook niet
ik heb myn SalariS daar maar af gehouden en op het
papier Staat de laaste tyding blyve met alle
Agting Myn Heer UEDIennaar H. Lagas

Brief_207_HGW_221_420-421

Waarde Broer en Suster

ik kan niet na laten om U te schrijve
als dat ik een brief van de Regenten van
het weeshuis gekreegen om en maandag
te 3 uren voor de vergaadering moet kome
datZe myn moeten spreekken ik denk dat
het mogelyk Zal weeZen dat ik myn kin-
deren Zal moeten thuis haalen waar ik
niet in staat Zal Zyn om het broot voor
te haalen want het gaat Zoo magtig slap
in Rotterdam dat ik voor eerst niet weet
hoe lang of het duurt dat ik aan het werk
Zal blyven de winter staat nu weer voor de
deur en als ik gedaan krijg dan weet ik
weer geen raat wat dat ik Zal gaan beginn
als ik over komen moet dan is er mogelyk-
heid dat ik ten eerste gedaan heb en dan
ben ik int geheel ontbloot daar om is myn
versoek of uwe de goetheid gelieft te hebbe
om voor de heeren regenten te gaan

<<page>>

en haar vriendelyk te verZoeken dat
Ze tog Zoo goet mogte weeZen om de kindere
onder haar bescherming <ambig>mag</ambig> <<ed: mag doorstreept>> te houden
ik schrijve u myn omstandigheid Zoo
als het met mijn gestelt is ik Zoude de
kinderen graag wille aanneemen als
ik in staat was om Ze te houden daar om
verZoek ik u nog maals om de heeren
Regenten voor myn tog vriendelyk te
verSoeken en te smeeken dat ZySe houde
mogten Zoo het absolut niet weeZen kan
dank dan Zal ik in godsnaam moeten
getroost weeZen als gy broer en suster
en dan twee Zoude kunnen houden en
dat gij myn dan een overstuurd en
dat gy er wat kleetjes voor koopen kent
myn is het onmogelyk om te doen nu
Broer en suster ik blyve in vertrouwe
dat gij het voor myn doen Zelt waar
mede blyve na u gegroet te hebbe u
u lief hebbende Broer Arij martyn

<<ed: dwars in de linkerkantlijn>>
Rotterdam den 16 september 1793

Brief_235_HGW_221_476-477

Rotterdam Den 17 DeZem 1783
Waarde Vrindin al Zo UE Zuster
in myn buert is Ziek geraakt
En door Langduerigheyt <ambig>verSwacet</ambig>
Zoo Dat K' ben GenootZaakt
GeweeSt om Daar Een StatS
Schouwmeester Bij te Hale
De Welke Haar Heeft Voor Geen
GaSt Huijs Eye te Zyn Zoo is
Zy Door Haar Eedele Agtbaare
Burgemeesters GeKondemneert
En in Het tugt Huys Gebragt te
Worde Dien Halve Zent Nu <<ed: Haar doorgekrast>>
Haar Dogter Naar UE om Dat ik
on magtig ben om Zoo Een Kint
Groot te brenge en ik Kan

<<page>>

Het Niet anders uijt Voere
uyt De Naam <<ed: Van doorgekrast>> Van myn En
mijn Vroijy Blijve met
Aagting UE Dienaar
mattys Rosterk
NB mijn VerZoeK UE om
Het kint wel te Doen
is Genaamt Geertruij
Wandenaar En gedoopt
in De Zent PieterS Kerk

Adres an mattijs Rosterk
in De Baan op de Hoek
Van De Zeven Hijus Steeg
in Rotterdam

Brief_236_HGW_221_479

Edele Heeren Regenten,
Uijt order van den heer Schout <ambig>VandK a</ambig> op Rotterdam
heb ik den vrijheijt genoomen UE diesen meesiefe
toe te zenden Als dat ik een jongelink bij mij
heeft gekreegen die sig noemt Jan Straatman
en Uijt het Gots huys te Leyden heeft
geabsentiert heb ik mij verpligt geagt
UE deisen te verwitigen als dat den
voornoemden jongen bij mij is .
verwagt van UE <ambig>Lifo</ambig> ; raport hoe ik met
ham zal doen
Edele Heeren
UE Dienares
Pieternelle Kuijm
Rotterdam
25 Aug
1788

adres in de Lange lijn Straat in het Schip tessel
Stroom

Brief_237_HGW_221_480

Rotterdam 25 November 1789

<<ed: aantal woorden op 2e en 3e regel niet leesbaar door uitgeknipt deel>>

<ambig>Mijn</ambig> Heer

Hier <ambig>nevens</ambig> de Gerequireerde ReKening hope dat

Heeren Regenten dezelve met betaling Zullen

Honoreeren alzo de op houding van die kinderen

bestens willen is geschiet om dezelve op geene verdere dool

weg te brengen en wat aan belangt 't geven van Communicatie

Zulx heb ik altoos zoo als in deeze gedaan namentlijk aen den

onderschout die daar dan bij missive kennisse van geeft maar

Egter indien Heeren Regenten daar op Staan Zal ik bij weder

voorkomende gelegenheid direct daar van aen heeren Regenten

Zalve pr. Missive Communicatie geven !

Jn Hoop mij Zulx voor dit maal niet ten quaden Zal

worden uijtgeduidt maar iK als een man Zijn die 't Zijne

benoodigt heeft mijne penningen Zal ontvangen

Zoo teekenen mij met alle dienstveerdigheid

Mijn Heer

UEOD.V.Dienaar

Pr.ordre Valentein Ruijm

Jan Las

Brief_238_HGW_221_482-483

d heer regenten van het weeshuys
Jk ben verwoonder dat uedel myn
gelt niet sture van die twee Jonger
die scholmeester van myn gehalt heeft
uyt rotterdam ik sou wel eer
geschreve heb Jk daage dat de schout
myn sou betaal heb maar de
schout die seg dat u dat betaal moet
ik sou versoeck dat u myn gelt
over stur het is 7 gulden wy zyn
maar gemeen mensche en anders
zulle wij geen meer anneem dan
kunne u soek van den plas na den
ander daar heb twee uyt den
hage na rotterdam gekoom <ambig>zijne</ambig>
omdinst te meen maar de Weesheer
heb die twee jonger uyt <<ed: rotter doorgestreept>>
<ambig>kooni</ambig> kalle een het gelt alle lang

<<page>>

over geestur ik denk dat <<ed: onleesbaar woord doorgestreept>>
ik u daar dinst meedoen als zulke
jongers koomt dat ik se anneem
en dat ik u <<ed: he doorgestreept>> keennis Van geeft dan
heeft u niet te soek ik verblyve
ud dinare Valletin <ambig>vreesie</ambig>
rotterdam
den 12 noVember
1789

Brief_249_HGW_221_497

Monsieur Langendijk
heer neevens het Geld ontvangen
Bij de af rekening van jan Lagarst
ter Somma Van /59__10
Als meede Een hangmat
Daar was mij eerst geSegt dat een
Kist waar naar is nie waar bevonden
Aan gaande Kist van arij van meenen
Die Staat in de Kelder Soo als UE mij
Schryf en Sullen die houden tot dat
ik naader order Krijg het te goedt
Zijnde kan ik niet weeten voor . na
Kurmis en sal UE dan wel laten
weeten

ontvangen		_____ / 59__ 10__
uytgaaf	.. /	1__ 13
<hr/>		
BrieVeport	/	..9__ / Rest/ 57__17
paalen van		
De hooij	/	..4..__
Voorgedaane		
moeyten	/	1__..__
<hr/>		
		1__13

Waar mede blyve UE Dienaar
Arij Van Setten
Rotterdam
Den 27 Augs. 1763

Brief_262_HGW_221_523

Wel Eedele Virent Vaader
Van het Buerger Wees huyes
ik sent ue het Gelt voor myn
dogter Janie Tasseron de somaa
van 30 Gueldens versoeke
hier een Leterie antwoord weer
om verblijve ue onderdaanege
Dienaar Pieter Tasseron
Rotterdam den 19 apriel 1790

Brief_275_HGW_221_550

Myn Heer ! De Vier Jongens in uwe Missive van giSteren genoemd hebben
Zich geen gageert om te Haren by de Admiraliteit alhier op de
kotter de Windhont Lieuten. F. GovenS. __ Zy hebben op hunne
eigene namen dienStgenomen en hebben Verlof gevraagd en
gekregen om voor een week nog na Leiden te gaan; hebbende
hunne Maand- en premie brieven mede genomen . __ iS dit
Zo Sou het dan maar niet het beSte Zyn om die knapen te laten
Varen, mitS die Maandt & premie brieven komen in handen van
Regenten van t GodShuis waer uit Ze Zyn weggelopen? __ want anders
Zyn het Zware koSten, kunnende dezelve nooit anderS
ontSlagen worden alS tegen betaling van al het gene Zy gekost
hebben Zo van aemutS gelden &= __ ik Verwacht hier op ten
SpoedigSte een Letter antwoord tevenS met melding of die
JongenS Zich Werkelyk te Leiden bevinden en welke Schikkingen
heren Regenten hebben beraamd; Zullende heden avond & nacht
in deSe Stadt onderzoek laten doen Of Zy Zich Somtyds hier ook
nog mochten ophouden.
In Verwachting en na ReSpect VerZekering aen heren Regenten
en UWEd gemaect te hebbe blyve ik
Myn Heer !
Rottr. 19 febr. 89
UWEd OnderdDienr JAVink

Brief_276_HGW_221_552

Myn Heeren

In antwoord op Wd geeerde Letteren in dato 20 February 1783 diend EUd dat de vier Jongens gisteren hier Eder te Rug gekomen Zyn ik hebben gezorgt dezelve direct na boort moeSte gaan om het dezerteren te beletten.

Zy hebbe namelyk S Stare , en J Tegelaer Elk 5 maande op haar maandbrief genomen waar voor Zy Zig uyt geruSt hebben deze bedrage Elk 60 Gulde, dirk AbSpeol en J Lezert hebbe tot het Zelfde Eynde Elk 4 1/2 maand opgenomen Zynde Elk 54, Gulden

Zoo <ambig>UEd</ambig> mogte inclineren om de maand beriven over te nemen Zal nodig Zyn ten Eerste imand te magtigen. om dezelve ten Eerste tegens de afgegeven Sommas Ze aftehalen by Saelarias Volmert wonende in t hang <ambig>alEies</ambig> die Ze nog een dag of drie Zal Soudere De premie brieven hebben Zy ten EerSte Verkogt en opparend het geld Verteerd

Zoo ik geïnformeerd ben Zyn de twee andere te amSterdam geengageert by het Land onder Cap. RienerSman

Wat aan gaat om deze gaSten nog een dag twee drie onder EUd magtte hebben Zulks dunkt my Zoude te kostbaar Vable van transports en hun Vry a Costy te laten gaan Js te veel gewaagt voor de <ambig>Capteyn</ambig> en die hun maand en premie brieve hebben my Vleyende UEd en deze te hebben Voldaan tekene ik my met offertes Van myn DienSt met agting te Zyn

Myn Heeren

UEDhGe

JAVink

Rotterdam

den 25 Feby.

1783

Brief_293_HGW_221-578-579

Rotterdam Den 28 Desember 1765

Waerden Heeren Regenten

Desen dient om UE te laten weten als
dat er over 4 dagen 3 jongens van t huys
by myn gekomen bennen en gesege als
dat zij 3 broers waren en dat zy bang
waren voor t weeshuijs en dat zy
groten genegentheijd hebben om na
ostinye te varen en dat haer <ambig>nucdea</ambig>
op 't Stuwen leyen nouw heb Jk al
2 briten geschreven na leyden geschreven <ed: -ven stond er boven>
waer op dat zy myn verkeerten Adres daer
in gegeven daerom heb Jk geen antwoord <ed: boven 2e o een e>
daerop kunnen krijgen. nouw heb Jk haer
luy uytgehoord als dat zy uyt het
groten houwhuys bennen gelopen Nouw
heb Jk myn verpligt gevonten Om
UE dat de laten weten als dat zy by

<<page>>

Myn bennen en Indien Dat Ik ze noden
blijft de hebben als dat UE ze dan blijf
de <ambig>halen</ambig> en dan de onkosten te betalen.
Myn adres is in de Sintstraet en
Fortuyn by Johannes Stiboldt